

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

20

Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit

Viipurin kulttuurihistoriaa 1710-1840

TOIM.
PIIA EINONEN & ANTTI RÄIHÄ

Kannen kuvat:

Christian Ferdinand Christensen (1830): Monrepos; Ludvigstein ja Franz Hermann Lafermieren muistomerkki. Museovirasto, Historian kuvakokoelma: HK19490412:2.

Viiipurin valtauksen muistomitali, jonka etupuoli on T. Ivanovin suunnittelema ja takasivu F. Gassin. Mitalin halkaisija on noin 48,5 mm. Se lyötiin Moskovassa ja kaiverrettiin Augsburgissa. Takasivun tekstiin "oCCVpat aVDenteM" sisältyy ns. kronogrammi eli kätkeyty vuosiluku: isoilla kirjaimilla kirjoitetuista muodostuu vuosiluku MDCCVV eli 1710. Kansallismuseo, rahakammio: S:723. Kuva: Jani Oravisjärvi.

Viiipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 20
Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit: Viiipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840

Toimittaneet: Piia Einonen & Antti Rähä
Graafinen suunnittelu ja taitto: Eemeli Nieminen

ISBN 978-952-67216-6-8 (sid. 1. painos)
ISBN 978-952-67216-7-5 (PDF)
ISSN: 1236-4304 (sarja)

Julkaistu sähköisenä: 2019
Toinen korjattu painos.

Julkaisija: Viiipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki

Teekutsuja ja tanssiaisia: Viipurin herrasväki 1700–1800-luvun vaihteessa

JOHDANTO

4. helmikuuta [1809] aamupäivällä saimme kutsun tanssiaisiin asessori Ladaun luokse. Iltapäivällä kenraalitar [Steinheil] lähetti kutsun ja kysyi[,] haluanko ajaa sinne hänen kanssaan, johon suostuin ilomielin. Kello puoli yhdeksän matkustimme sinne. Suuri huone oli jo täynnä. Kenraali Buxhoevden poikineen oli siellä. Isäni esitteli minut isännälle ja hän [esitteli] minut emännälle, nuorelle kauniille rouvalle. Heillä on kaksi pientä lasta, kauniita kuin enkelit. Teen jälkeen alkoi tanssi poloneesilla, sitten seurasi variaatioita [poloneesista]. Suurilta hopeavadeilta tarjoiltiin virvokkeita. [...] Kello kaksitoista söimme illallista. Suuri hevosenkengän muotoinen pöytä oli katettu ja sille oli aseteltu komeita tarjottimia, paljon hopeaa ja kaikenlaisia jälkiruokia. Vieraita oli niin paljon, että vain naiset mahtuivat pöydän ääreen. Lukuisat tarjoilijat tarjoilivat monista herkuista koostuneen ruuan toisesta huoneesta. Illallisen jälkeen jatkui tanssi. Kello neljä matkustin kotiin kenraalittaren kanssa.¹

Yllä oleva katkelma on ruotsalaissyntyisen aatelisneiti Adelaide von Hauswolffin (1789–1842) päiväkirjasta. Von Hauswolff ryhtyi pitämään päiväkirjaa jouduttuaan upseeri-isänsä kanssa sotavankeuteen Venäjälle Viaporin antauduttua vuonna 1808. Päiväkirjassa sotavankeuden aikana Viipurissa vietetyt viikot kuvattiin juhlien ja seurusteluntäyteisenä aikana. Aatelisperheenä von Hauswolffit kutsuttiin mukaan seuraelämään. He saattoivat liikkua vapaasti kaupungilla ja seurustella paikallisen herrasväen kanssa. Von Hauswolff teki päiväkirjassaan teräviä havaintoja seuraelämää leimaavasta monikulttuurisuudesta ja -kielisyydestä² sekä viipurilaisen herrasväen keskinäisistä suhteista.

Seuraelämässä tarvittiin tietynlaista esineistöä ja paikkoja, joissa kokoontuminen tapahtui. Von Hauswolff kommentoi seuraelämän tapojen ohella näkemiään hopealautasia ja juhlasaleja. Näiden voidaan katsoa kuuluvan materiaalsen kulttuurin piiriin. Materiaalsen kulttuurin käsite koostuu kolmesta osa-alueesta: kulttuurista, materiaalista ja näiden vuorovaikutuksesta ja rajoitustoista. Tutkimalla materiaalsen ulottuvuuden ja kulttuurin vuorovaikutusta

voidaan saada uutta tietoa esimerkiksi seuraelämästä. Tässä artikkelissa tutkin materiaalista kulttuuria perinteisen historiantutkimuksen tapaan teksteistä. Historiantutkijat ovat yleisemminkin pyrkineet ylittämään tekstilähtöisen tutkimuksen asettamia rajoja sekä materiaalisen kulttuurin käsitteellä että tuomalla tutkimuksen lähdeaineistoksi esineet ja kuvat. Kääntämällä katseen materiaaliseen kulttuuriin tutkijat ovat tavoitelleet tavaroiden hankkimiseen, omistamiseen, valmistamiseen tai yksittäisten esineiden kuvailuun jäävän tason ylittämistä.³

Artikkelissa havainnoin seurapiirien koostumusta eli sitä, keitä seurapiireihin kuului, sekä kysyn, millaisia esineitä viipurilaiset seuraelämässään käyttivät ja mitä nämä esineet kertovat heidän elämäntavastaan. Pohdin materiaalista kulttuuria myös tilan käsitteen avulla tutkimalla sitä, millaisia muotoja seuraelämä näissä paikoissa sai ja miten edellä mainitut seikat määrittivät herrasväkeä.

Paneudun Viipurin herrasväen seuraelämään pääosin alkuperäislähteisiin perustuvan tutkimuksen keinoin. Tutkimusmateriaalina toimii jo edellä siteerattu Adelaide von Hauswolffin päiväkirja sekä Handelshuset Hackman-kokoelmassa Åbo Akademin käsikirjoitusarkistossa säilytettävä, saksalais-syntyisen kirjanpitäjän Friedrich Wilhelm Klingenderin (1781–n. 1845) osittain fiktiivinen muistelmaja päiväkirja 1830-luvulta. Muistelmakirjassaan Klingender teki pisteliäitä ja itseironisia kommentteja läheisistään. Suojellakseen läheisiään Klingender turvautui salanimiin, mutta tapahtumat, joita kirjassa kuvataan ovat todellisia. Kirja on todennäköisesti tarkoitettu lähipiirin luettavaaksi, sillä hän jätti muistelmakirjan Viipuriin muuttaessaan elämänsä viimeiseksi vuosiksi Pietariin. Lähteinä olen käyttänyt myös Handelshuset Hackman-kokoelmassa ja Elinkeinoelämän keskusarkistossa Hackman & Co -kokoelmassa säilytettäviä kirjeitä ja tilikirjoja, jotka ulottuvat vuoteen 1790 saakka. Lisäksi olen käyttänyt Kansalliskirjaston Monrepos'n kartanon arkistossa säilytettäviä von Nicolay -suvun⁴ kirjeitä 1700-luvun lopusta ja 1800-luvun alusta. Olen myös jäljittänyt seuraelämään liittyviä tapahtumia Viipurissa julkaistuista sanomalehdistä.⁵ Viipurin kaltaisessa tiiviissä kaupunkiyhteisössä seurustelu tapahtui kuitenkin usein kasvotusten, eikä siten jättänyt jälkeensä esimerkiksi kirjemateriaalia, jota historiantutkijat voisivat hyödyntää. Naapurien ja tuttavien kanssa seurustelu ei ole tutkijan kannalta helpoin tutkimuskohde, vaan tutkimusmateriaali koostuu monista pienistä palasista, joita yhdistelemällä voidaan luoda kuva Viipurin herrasväen seuraelämästä.

Tutkimukseni keskittyy kaupungin vauraaseen yläluokkaan tai herrasväkeen. Isossa-Britanniassa puhutaan keskiluokasta, Saksassa porvaristosta, Ruotsissa ja Suomessa säätyläistöstä tai keskisäädystä. Säätyläisiä tutkineen

Kaarlo Wirilanderin mukaan ”[...] säätyläinen ja säätyläistö tarkoittavat sääty-yhteiskunnan pintakerroksen kaikkia väestöaineiksia yhteensä siis sekä aateli-sia että lähes yhtä hyvällä oppineita että oppimattomia, eli toisella lähes yhtä hyvällä sanalla ilmaistuna herrasväkeä”.⁶ Wirilanderin viitoittamana herrasväki sopii parhaiten kuvaamaan 1700-luvun viipurilaisen paikallisyhteisön moni-säätyistä pintakerrosta.

HERRASVÄEN SEURAPIIRIT VIIPURISSA

Viipurin seurapiirejä yhdisti kulttuurisesti kosmopoliittinen elämäntapa.⁷ Pietarin läheisyys ja Viipurin eliitin kytkeytyminen saksankielisen Euroopan porvariskulttuuriin tekivät kaupungista suomalaisittain erityislaatuisen ja kansainvälisen.⁸ Tätä erityisyyttä ei kansallinen historiankirjoituksemme aina ole tunnistanut tai tunnustanut. Toisaalta, kuten Itä-Hämeen balttiaatelia tutkinut Kirsi Vainio-Korhonen on todennut, tiedämme vielä hyvin vähän itäisen Suomen ja eritoten Vanhan Suomen säätyläistön elämäntavasta ja historiasta ylipäänsä.⁹

Viipurin herrasväen seurapiirit koostuivat paikallisista virkamiehistä, papistosta, vauraimmista kauppiaista, keisarillisessa armeijassa palvelevasta upseeristosta sekä paikkakunnalla asuvista tai vierailevista aatelisista. Osa Viipurin herrasväkeen kuuluvista perheistä oli muuttanut 1700-luvun alussa Nevanlinnasta. Osa sukujuuret juonsivat Saksaan, osa perheistä taas kuului Baltian saksalaiseen aatelistoon. Viipurin liittyttyä Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1812 ja etenkin Viipurin hovioikeuden perustamisen jälkeen, 1840-luvulta lähtien, herrasväkeen liittyi mukaan ruotsinkielistä virkamiehistöä. Kielellisistä ja kulttuurista eroista johtuen tulijoiden ja vanhan, asemansa vakiinnuttaneen Viipurin herrasväen oli toisinaan vaikea ymmärtää toisiaan.¹⁰

Suurin osa seurapiireihin kuuluneesta herrasväestä kytkeytyi tavalla tai toisella kaupungin saksankieliseen väestöön. Saksaa äidinkielenään puhuvien määrä lisääntyi Viipurissa 1700-luvulla. Saksasta oli tullut Venäjän Baltian provinssien, mukaan lukien Viipurin provinssin, virallinen kieli 1720-luvulla ja hallinto-uudistuksen myötä 1780-luvulla kaupunkiin muutti uusia, saksaa äidinkielenään puhuvia virkamiehiä. Saksankieliset pitivät hallussaan myös vientikauppaa.¹¹

Kauppakirjanpitäjä, myöhemmin kauppias Johan Friedrich Hackman (1755–1807), joka oli muuttanut Bremenistä Viipuriin 1770-luvulla, kirjoitti veljelleen ihmetellen Viipurin herrasväen monenkirjavuutta: ”Täällä olen kenraaliluutnanttien, kreivien ja ritarikunnan jäsenten seurassa [...]”¹². Seurapiirien ei voi katsoa olleen sosiaaliselta taustaltaan yhteneväiset, vaan Viipurissa seurapiirien sosiaalinen kirjavuus oli jossain määrin suurempaa kuin sosiaali-

Hovitaidemaalari Carl-Ludwig Christineck ikuisti Philip Weckroothin muodinmukaisesti pukeutuneena öljymaalaukseen vuonna 1760. Mahdollisesti sama taiteilija teki myös hänen toisen vaimonsa Catharina Charlotta Dykanderin muotokuvan, joskaan taideteokset eivät liene olleet alun perin pari.

---

sesti homogeenisemmissä kaupungeissa tai suurissa kaupungeissa, joissa eri yhteiskuntaryhmien eriytyminen omiksi seurapiireikseen oli mahdollista suuremman asukasmäärän vuoksi. Viipurissa ja saman aikakauden Helsingissä seurapiirit koostuivat sosiaalisesti monipuolisesta ihmisjoukosta, joka herätti kummastusta muualta tulleissa.¹³

Tilanne ei välttämättä ollut niin mutkaton kuin millaiseksi Hackman sen kuvasi. Friedrich Wilhelm Klingender antoi melko pessimistisen kuvan kansallisuuksien tai kieliryhmien seurustelusta. Hänen mukaansa ”vanhat suomalaiset eli viipurilaiset” (*old Finlanders or Wyburgers*) seurustelivat lähinnä ulkomaalaisten kanssa, jolloin uudet suomalaiset eli ruotsalaiset (*Swedes or new Finlanders*) ja venäläiset upseerit jäivät ulkopuolisiksi seurapiireissä.¹⁴ Uusilla suomalaisilla Klingender tarkoitti suuriruhtinaskunnasta tulleita, asemastaan itsetietoisia virkamiehiä, jotka eivät seurustelleet Viipurin seurapiireissä. Tämä herätti jo olemassa olevan herrasväen keskuudessa paheksuntaa, jota kieli-muuri ei helpottanut. Seurapiirit saattoivat olla homogeenisempia Hackmanin aikana, jolloin kaikki virkamiehet puhuivat saksaa ja moni Viipurissa palvelevista upseereistakin puhui äidinkielenään saksaa baltiansaksalaisen taustansa vuoksi. Saksan kielen osaaminen näyttääkin olleen avain Viipurin seurapiireihin aina 1840-luvulle saakka. Viipurin seurapiireissä ei ollut 1800-luvun

alkupuolella juurikaan ruotsia taitavia, kuten ruotsia äidinkielenään puhuva Adelaide von Hauswolff sai todeta.¹⁵

Von Hauswolff kuvasi päiväkirjassaan Viipurin seuraelämää 28. tammikuuta päivätyllä kertomuksellaan seuraavasti:

Täällä, kuten sisemmälläkin maassa¹⁶, kokoonnutaan yhteen iltapäivällä, ennemmin tai myöhemmin, ja tehdään käsitöitä niin pitkään kuin huvittaa ja jos muuta ei ilmaannu niin ainakin kello 9 saakka. Illalliselle jäädään, jos pyydetään tai on [aiemmin] muodollisesti pyydetty. Tämä tarkoittaa teetä, hilloa ja kaikenlaisia makeisia. Venäläiset illallistavat [so. syövät muodollisen monen ruokalajin illallisen] vain harvoin. Saksalaiset talot seuraavat samaa mallia [kuin edellä kuvattu].¹⁷

Viipurin seuraelämä näyttää varsin vapaamuotoiselta ja kotoisalta teeillalliseen ja yhteisine käsityöhetkineen. Kaiken kaikkiaan von Hauswolffin matkapäiväkirjassa ei ole montakaan päivää, jolloin ei olisi käyty vieraisilla tai vieraita ei olisi kestetty väliaikaisasunnossa. Molempia sukupuolia koonneista teilloista ja miesten punssihetkistä kertoi myös muistelmakirjoittaja Klingender. Silmiinpistävintä aikalaiskuvauksissa on seuraelämän kiihkeä tahti. Liki joka ilta kokoonnuttiin jonkun kotiin ja aamu- tai iltapäivisin tehtiin vastavierailuja. Näistä vastavierailuista Klingender antaa varsin pessimistisen kuvauksen. Hänen mukaansa ne olivat herrasväelle ja etenkin naisille vain keino esitellä itseään. Paljon matkustellut Klingender lisäsi, että Viipurin seurapiirit, joista Klingender pääosin englanninkielisissä muistelmissaan käytti nimitystä *Circles*, eivät olleet mitään, mikäli tiesi mitä ”*bon ton*” ja ”*bonne Société*” ovat. Britanniasa matkustellut Klingender oli todennäköisesti päässyt kokemaan, millaista on seurustella muodikkaissa, hyvää makua ja tapoja korostavissa seurapiireissä.¹⁸

Klingender kritisoi muistelmissaan viipurilaista tapaa tehdä vierailut vasta illalla vähän ennen iltateetä tai illallisaikaa. Tällöin jouduttiin kiusallisiin tilanteisiin, kun isäntäväen olisi pitänyt poistua illallisille toisaalle, mutta vieras ei ymmärtänyt poistua ajoissa.¹⁹ Tällaisia ikäviä tilanteita varten oli muualla Euroopassa tapana, että kohteliaisuuskäynnit eli viralliset lyhyet vierailut vastavierailuineen tehtiin yleensä aamupäivisin. Viipurilaisen käytännön mukaan vieraisilla olija oli valmiina vastaanottamaan kutsun iltateelle, jolloin seurustelua voitiin jatkaa von Hauswolffin kuvaamin menoin teepöydän ääressä. Joskus seurustelu venyi aamuyön tunneille saakka, mutta siitä huolimatta seuraavana iltana oltiin valmiina lähtemään teatterinäytäntöön tai tapaamaan tuttaviam. Aikalaislähteistä käy ilmi myös seurustelun epämuodollisuus. Adelaide von Hauswolff kirjoitti muun muassa, miten kenraalitar Steinheil viittoili hänelle ikkunasta pyytäen tulemaan vieraisille. Samoin Johanna von Nicolayn kuvaus

suuriksi syntymäpäiväpidoiksi kasvaneista yllätyskutsuista kuvaa välitöntä ja iloista seurapiiriä, jossa nuoret ja vanhat kohtasivat rupattelun, ruuan, pelien ja leikkien lomassa.²⁰

Seuraelämä saattoi joskus tuntua myös raskaalta. Voi vain kuvitella, miten 13 lasta synnyttänyt Julie Hackman (1806–1878) selviytyi kaikista niistä vaatimuksista, joita jokakeskiviikkoinen vastaanottopäivä (*jour fixe*) aiheutti.²¹ Vastaanottopäivä tarkoitti sitä, että keskiviikkoiltaisin Hackmanin talon ovet olivat avoinna ilman erityistä kutsua tai syytä. Adelaide von Hauswolffin matkapäiväkirjan perusteella vieraiden virta viipurilaisen herrasväen kodeissa tuntuu katkeamattomalta, eikä se rajoittunut vain avoimien ovien iltoihin tai ennalta sovittuihin seurapiiritapahtumiin. Ruuan valmistamisen valvominen, palvelijoiden ohjeistaminen, huonekalujen siirtely tanssiaisten tieltä ja lukuisat muut toimet seuraelämän sujuvoittamiseksi kävivät työstä. Ehkä tästä syystä viipurilaiset eivät noudattaneet tapaa käydä muodollisilla vieraisilla ja vastavierailuilla aamupäivisin, vaan käyttivät aamut illan seurapidon valmisteluun.

Von Hauswolffin päiväkirjan kuvaukset Viipurin herrasväen keskinäisestä seurustelusta sekä kirjeistä välittyvä tieto seurapidosta ovat ristiriidassa sak-salaissyntyisen, Hackmanneiden kirjanpitäjänä ja lasten kotiopettajana toimineen Friedrich Wilhelm Klingenderin muistelmien kanssa. Klingender kertoo muistelmissaan, että viipurilaiherrasväki oli naurettavuuteen asti täsmällistä ja muodollisen kohteliasta vierailuetikettinsä suhteen. Samankaltaisia ikävyyttäviä ja jäykän kohteliaisuuden vaivaamia seuraelämän tapahtumia kuvaa rantasalmelainen papin poika Samuel Antell muistelmissaan.²²

Naimattomaksi jääneen kirjanpitäjä-kotiopettajan muistelmat ovat kauttaaltaan happamien kommenttien sävyttämät ja lukijalle jääkin tuntu, että tämä ulkomaalaissyntyinen, herrasmiehen säätyyn kovasti pyrkinyt mies ei koskaan päässyt täysin sisälle Viipurin seurapiireihin. Ehkä kyse oli luonteesta, ehkä kyvystä verkostoitua. Adelaide von Hauswolff ja hänen isänsä – huolimatta heidän sotavangin statuksestaan ja kielitaidottomuudestaan – sen sijaan toivotettiin avoimen sydämellisesti tervetulleeksi seurapiireihin, koska he kuuluivat aatelistoon. Eurooppalainen aateli oli kansainvälistä, joten säätyveljeys sitoi ja yhdisti.²³

Herrasväen keskuudessa tehtiin ei-toivotuille ulkopuolisille pienin elein selväksi, että he eivät olleet tervetulleita tai heidän kanssaan seurustelua ei katsottu sopivaksi. Lähestulkoon aina vierauden ja ulkopuolisuuden tunteiden ilmaisijat olivat muukalaisia kaupungissa. On mahdollista, että muualta tulleet, sosiaalisella arvoasteikolla alempiarvoiset tai muutoin maineensa menettäneet suljettiin varsin näkyvästi ja jopa osoittelevasti seurapiirien ulkopuolelle. Seurapiireihin kuulumisesta ja ulos sulkemisesta toimii yhtenä esimerkkinä von Hauswolffin päiväkirjasta löytyvä kertomus. Helmikuun 22.

Julkisten seurustelutilojen lisäksi seurapiirit kokoontuivat perheiden yksityistaloissa. Kuvassa Jaenischin talo osoitteessa Karjaportinkatu 10.

päivä 1809 von Hauswolff oli tapansa mukaan Steinheileilla, jotka olivat juuri muuttaneet uuteen kivitaloonsa. Myös sotakuvernööri Obreskov oli läsnä, kun kreivi Buxhoevden saapui paikalle. Saman tien kaikki naiset juoksivat pois huoneesta nauraen ja Natalie Steinheil jatkoi Buxhoevdenin pilkkaamista vierisessä huoneessa. Von Hauswolff lisäsi diplomaattisesti, että ei aio kertoa syitä Buxhoevdenin epäsuosioon.²⁴ Seurapiirien johtavien ihmisten suosion menettäminen tai suoranaisen pilkan kohteeksi joutuminen oli varmasti epämiellyttävä kokemus ja näyttää siltä, että epäsuosion osoittaminen saattoi olla hyvin suoraa; jopa julmaa naurua ja ivaa. Charlotta Wolff onkin todennut, että 1800-luvun Viipurissa kirjoittamattomat säännöt henkilökohtaisine siteineen sanelivat kanssakäymisen mallit uusille tulokkaille.²⁵ Tietoisuus omasta asemasta osoitettiin muualta tulleille, alemmisäätisille ja elämässään jollain tapaa epäonnistuneille, kuten Samuel Antellin, Klingenderin ja von Hauswolffin antamat esimerkit osoittavat. Toisten poissulkeminen onkin ryhmäidentiteetin kannalta tärkeimpiä sanktioita ja keino vahvistaa ryhmän yhteenkuuluvaisuutta.²⁶

HISTORiantutkimuksen näkemyksiä materiaalisesta kulttuurista

Materiaalisella kulttuurilla oli merkittävä rooli seurapiirien elämässä. Aikalaiset kertoivat päiväkirjoissaan, kirjeissään ja muistelmissaan seuraelämässä kokemastaan ja näkemistään esineistä. Esimerkiksi kuvatessaan syntymäpäiväjuhlia, Klingender havainnoi elegantit kukka-asetelmat ja von Hauswolff hopeiset vadit, joilta juhla-ateria tarjoiltiin.²⁷ Historiantutkimuksessa materiaalisella kulttuurilla voidaan käsittää melko väljästi esineitä, objekteja, artefakteja tai ylipäänsä materiaa, joka on säilynyt menneisyydestä nykypäivään. Aiempi Viipurin herrasväen seuraelämän materiaalista puolta koskeva tutkimus on hyödyntänyt muun muassa perukirjoja. Perukirjojen ohella materiaalista kulttuuria on tutkittu tilikirjojen, kuittien ja muiden tavaroiden valmistamisesta, hankkimisesta ja liikkumisesta kertovien lähteiden avulla. Viipurin materiaalista kulttuuriperintöä on tutkittu myös esimerkiksi perehtymällä kaupungin hopeaseppien valmistamiin esineisiin. Ne kertovat omaa kieltään kaupungin herrasväen seuraelämästä, jossa hopeiset teekannut ja hopeatuopit olivat tärkeässä asemassa. Kirjalliset lähteet antavat harvoin kovin seikkaperäistä kuvausta esineen ulkonäöstä. Sen sijaan tutkimalla esimerkiksi edellä mainittuja hopeaseppien valmistamia esineitä voidaan esineiden ulkonäöstä, materiaalista ja valmistustavasta saada selville huomattavasti enemmän kuin pelkkien kirjallisten lähteiden kautta.²⁸

Materiaalisen kulttuurin käsitteen avulla voidaan avata uusia näkökulmia seuraelämään. Analysoimalla seuraelämään liittyviä materiaalisia ulottuvuuksia voidaan osoittaa piiloon jääviä yhteyksiä ja havainnoida merkityksiä, joita ei ole suoraan luettavissa tutkimusaineistosta. Materiaalisen kulttuurin näkökulmasta Viipurin herrasväen materiaallinen ympäristö on haluttu esittää rikkaana, ylellisenä ja jopa tuhlailevana. Tämä kumpuaa osittain käytetystä lähdeaineistosta ja retoriikasta, jota aikalaiset harrastivat. Etenkin alemmista sosiaalisista ryhmistä tai maaseudun vallasväestä nousseet henkilöt saattoivat kokea viipurilaisen herrasväen elämäntavan tuhlailevana ja herrasväkeen kuuluvat ihmiset pelottavan ruhtinaallisina.²⁹ Näihin päiviin saakka on toistettu Weckroothin kauppiassuvun mahdista ja ylettömästä elämäntavasta kertovia tarinoita, joiden mukaan seinät puhdistettiin ranskanleivällä ja vaatteet lähetettiin Ranskaan pestäviksi.³⁰ Nykytiedon valossa tiedämme, että rasvatahraiset tapettiseinät puhdistuvat vehnäleivällä, mutta ruuan käyttäminen tällaiseen tarkoitukseen on varmasti herättänyt ihmetystä palveluskunnassa ja näin ovat kertomukset ylettömästä elämästä saaneet alkunsa. Viipuriin vuonna 1812 komennetut, Ruotsin puoleisesta Suomesta kotoisin olevat virkamiehet paheksuivat Viipurissa vallitsevaa ”aasialaista ylellisyyttä”, jonka he tulkitsivat

olevan vain petollista ulkokuorta. Viipurin herrasväen materiaallinen kulttuuri näyttää poikenneen Ruotsin puoleisen Suomen oloista. Viipurissa ja ylipäänsä Vanhan Suomen alueella oli siirrytty rahapalkkoihin perustuvaan talouteen jo 1700-luvulla, aiemmin kuin muualla Suomessa.³¹

Pietarin läheisyys takasi sen, että Viipurissa etenkin herrasväellä oli mahdollisuus hankkia monia sellaisia tavaroita, joita muualla Suomessa ei vielä oltu nähty. Toisaalta poliittisen tai sosiaalisen vallan saavuttaminen ja ylläpitäminen vaativat arvolle sopivaa materiaalista ympäristöä. Pietarin vaikutuspiirissä kasvaneille tämä oli itsestään selvää. Vanhan Suomen kasvatit veivät oppimansa elämäntavan mukanaan Helsinkiin, kun siitä tuli pääkaupunki. Ranskalaiset kirjat, ylelliset asunnot ja gastronomiset herkut kuuluivat herrasväen elämäntapaan.³²

SEURAELEMÄSSÄ TÄRKEÄT ESINEET

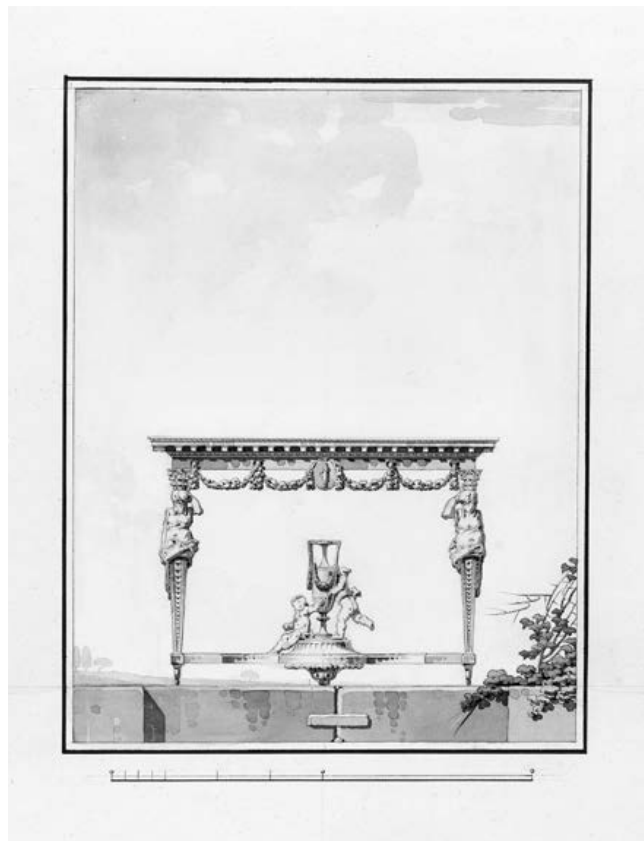
Seuraelämässä arvioitiin toisia ja asettauduttiin toisten, samaan seurapiiriin kuuluvien arvioitaviksi.³³ Esineiden ja tilojen avulla voitiin viestiä sosiaalisesta asemasta, vallasta, poliittisista tai muista liittolaisuuksista. Komea asuintalo, muodinmukainen sisustus, ylellinen puku ja sosiaalisen kanssakäymisen tilanteisiin liittyvät esineet kantoivat viestejä, joiden hienosyisiä sisältöjä aikalaiset pystyivät tulkitsemaan.³⁴ Kotien sisustus, puvut ja vaikkapa vaunut, joilla vieraisille saavuttiin, kertoivat omistajansa tai käyttäjänsä asemasta. Tavaroitten avulla voitiin myös sulkea tiettyjä ihmisiä pois seurapiireistä. Ilman oikeanlaista pukua tai asemaan nähden liian vaatimattomasti tai ylenpalttisen pröystäilevästi sisustettua kotia seurapiireihin oli mahdotonta päästä ja siellä oli mahdotonta pysytellä.³⁵ Teollisen vallankumouksen käynnistyttyä tavaroiden määrä ja niiden saatavuus mullistuivat. Tämä näkyy esimerkiksi Hackmanin perheen hankinnoissa, kun 1800-luvulle siirryttäessä perheen tilikirjoihin ilmestyi pääasiassa Isossa-Britanniassa teollisesti valmistettuja esineitä. Teollistumisen myötä ryhdyttiin valmistamaan seuraelämää varten tarkoitettuja esineitä, jotka vuorostaan muovasivat herrasväen elinympäristöä, heidän sosiaalista normistoaan ja käyttäytymistään. Esimerkkinä näistä esineistä voi mainita Englannista tuotetut Wedgwood-tehtaan valmistamat teeastiat, joita viipurilainen herrasväki hankki joko suoraan Iso-Britanniasta tai Wedgwoodin myymälästä Pietarista.³⁶

Erään 1700-luvun lopun Viipurin vallasperheen, Hackmanien, elämäntapaan tutustumalla saa hyvän kuvan kaupunkieliitin seuraelämän materiaalisista ulottuvuuksista. Lukuisat tuolit, joita Johan Friedrich ja Marie Hackman heti avioituttuaan hankkivat, sekä suuret määrät alkoholia eri muodoissaan kertovat seura-

elämästä, jossa tarjoiluista ja vieraiden mukavuudesta ei tingitty. Mahonkituolit nahkaistuimiseen ja kullattuine koristeineen olivat keisarillisen tyylin mukaisia. Kodeista löytyi seurusteluun houkuttelevia sisustuselementtejä kuten marmorikantisia pöytiä, sohvia, jakkaroita ja kristallikruunuja, jotka valaisivat verhoihin ja maalatuun tapetein koristettuja huoneita. Punssin nauttimiseen tarkoitettujen maljojen ja kauhojen kertovat omaa kieltään seuraelämän kulttuurihistoriasta, samoin kuin koristeelliset, sokerin sirottamiseen tarkoitettujen lusikoiden. Esineiden hankintapaikka ja niiden tyyli paljastavat, että Viipurissa seurattiin 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa Pietarin muotia. Pietarilaiset käsityöläiset, joista moni oli kotoisin Manner-Euroopasta, sovelsivat eurooppalaisia ja pietarilaisia malleja pyrkien valmistamaan tuotteita tilaajien maun mukaisiksi.³⁷

Seuraelämä keskittyi, kuten Adelaide von Hauswolffin päiväkirjasta voi lukea, illallispöydän ääreen. Miltei heti avioiduttuaan Johan Friedrich Hackman hankki marmorikantisen mahonkipöydän, jonka sijoittelusta tulevaan kotiinsa hän antoi seikkaperäisen selostuksen ystävälleen.³⁸ Pöydän materiaali, sen muodinmukaisuus ja kunto sekä sijainti huoneistossa kertoivat omistajansa varallisuudesta, hyvästä mausta, taidosta seurata muotia ja kyvyistä ylläpitää eksoottisesta puusta kuten mahongista valmistettua huonekalua. Seuraelämään ei voinut osallistua, mikäli ei omistanut oikeanlaista ja oikein ylläpidettyä esineistöä. Tämä vaati riittävän ja ammattitaitoisen palveluskunnan hankkimista; he pitivät huolen muun muassa mahonkipöytien kiillottamisesta. Huonekalujen hankkiminen vaati myös oikeanlaisia kontakteja, joista erityisesti pietarilaiset yhteydet olivat tärkeitä.³⁹

Pöydät tarvitsivat istumia ympärilleen. Tuolit kertovat hyvin konkreettisella tavalla seuraelämän merkityksestä ja siitä, millaisia vierasjoukkoja oltiin val-

Seuraelämään kuului olennaisena osana säädynmukainen sisustus. Muodinmukaisia huonekaluja ostettiin ulkomailta asti ja ne viestivät omistajiensa varallisuudesta ja hyvästä mausta. Arkkitehti Giuseppe Martinelli, joka uudisti Monrepos'n puistoa, suunnitteli myös huonekalumalleja kartanon sisustusta varten. Kuvassa peilipöydän mallikuva.

miit kutsumaan.⁴⁰ Melko pian naimisiin mentyään Johan Friedrich ja Marie Hackman hankkivat Pietarista Natalie Steinheililtä tai hänen välityksellään 12 nojatuolia, 18 tavallista tuolia ja divaanisohvan.⁴¹ Tuolien lukumäärä kertoo siitä, että nuoripari pystyi viihdyttämään kodissaan ainakin kahdeksan pariskunnan suuruista vierasjoukkoa. Adelaide von Hauswolff kertoi päiväkirjassaan artikkelin alussakin kuvatusta illanvietosta, jossa istuimia ei riittänyt kaikille. Ruokailu tapahtui siten, että vain naiset istuivat hevosenkengän muotoon kate-
tun pöydän ääressä ja miehet ruokailivat seisten.⁴² Tuolien sijoittelu tilaan ja istumajärjestys kertovat materiaalsen kulttuurin käsitteeseen liittyvästä tilallisesta ulottuvuudesta. Tuolien mukavuus ja niiden sijoittelu kuvastivat talon vieraanvaraisuutta ja sitä, miten kutakin vierasta arvostettiin. Parhaimmat istuimet oli varattu arvokkaimmille vieraille.⁴³ Adelaide von Hauswolff kirjoitti päiväkirjassaan siitä, miten epävarmaksi hän tunsu itsensä etsiessään vapaata istuinta kuvernöörin kotona järjestetyssä illanvietossa. Istuuduttuaan hän sai vierustovereikseen Natalie Steinheilin ja kuvernöörin, jotka ryhtyivät rupattelemaan hänen kanssaan. Tällöin nuori neiti tunsu tehneensä oikean paikkavalinnan.⁴⁴

Ei myöskään ollut yhdentekevää, millaisista astioista vieraat teensä ja illallisruokansa nauttivat. Esimerkiksi Marie Hackman hankki Pietarista hopeisen kulhon ja moniosaisia posliiniserviisejä. Posliinia tilattiin myös Englannista, jolloin astioiden tuli olla sikäläisen Wedgwoodin tehtaan valmistamia.⁴⁵ Nämä hankinnat kertovat seuraelämän materiaalisista ulottuvuuksista. Haluttiin hankkia samanlaista kuin naapurilla, tai hankittiin esineitä, joita oli nähty mainostettavan saksankielisissä lehdissä tai Pietarin kaupoissa. Kulhosta tarjoi-
ttiin ehkä punssia, kylmiä juomia tai hedelmiä, kun taas posliiniastiat oli katettu pöytään teetä tarjottaessa. Osa esineistä oli saatettu koristella nimikirjaimin tai aatelisperheissä suvun vaakunoin, jotka ilmensivät vieraille perheen sosiaalista asemaa.⁴⁶

Ulkoasu oli seuraelämässä tärkeä.⁴⁷ Friedrich Wilhelm Klingender kirjoitti muistelmissaan siitä, miten hänen vuokraemäntänsä käytti aikaa pukunsa valintaan ennen maaherran teetanssiaisiin lähtöä. Kuuluisalta Pietarissa tanssineelta italialaisballerinalta nimensä saanut kampaussuunnitelma *à la Taglioni* kruunasi illan asun.⁴⁸ Pukuja suunniteltiin ja niitä kommentoitiin kirjeenvaihdon välityksellä. Esimerkiksi suurten voitontanssiaisten jälkeen vuonna 1808 Ludwig Heinrich ja Johanna von Nicolay selostivat Paul-pojalleen likimain kaikkien tärkeimpien seurapiiriin kuuluvien henkilöiden asuvalintoja.⁴⁹ Puvun materiaalilla, värillä, mallilla, uutuudella ja muodinmukaisuudella oli merkitystä. Ne kaikki kertoivat kantajansa tyylistä, mausta ja sosiaalisesta asemasta.⁵⁰ Johan Friedrich Hackman lainasi eräässä kirjeessään vaimonsa sanoja seuraavasti:

”Olisipa minulla nyt se kangas ja höyhenet”, huokaa hän, ”sillä huomenna on kenraali Essenin tanssiaiset, tai saisinpa ne tiistaihin mennessä, sillä silloin on toiset juhlat.”⁵¹ Aviomiehen mukaan puolisoa ajoi vain halu esitellä pukujaan seurapiireissä.⁵² Johan Friedrich Hackmanin mielipide oli hyvin samankaltainen kuin Klingenderin näkemys naisten halusta näyttää itseään seurapiireissä. Kyseessä oli miesten keskinäinen sanailu, sillä miesten puvut olivat aivan yhtä tärkeitä ja miehet huolehtivat ulkoasustaan tarkasti. Seurapiireissä ei sopinut esiintyä vajavaisesti puettuna. Etenkin niillä, jotka kantoivat virkapukua⁵³, puvun tuli olla moitteeton.⁵⁴ Kun Johan Friedrich Hackman valittiin Preussin konsuliksi Viipuriin, kantoi hän suurta huolta puvustaan aina aseman vaatimaa kokardia ja nappeja myöten. Keisarin mahdollinen vierailu oli lähestymässä ja ilman uutta virkapukua Hackman ei voinut osallistua juhllaisuuksiin. Virkapukunsa hän tilasi pietarilaiselta räätälistään, jolla olivat hänen mittansa jo valmiina.⁵⁵

Pietarin merkitystä Viipurin seuraelämälle ovat kuvanneet monet aikakauden matkakirjailijat, joista Pietarin saksalaisen pastori Abel Burjan kertomus vuodelta 1780 on yksi monipuolisimmista. Burjan mukaan viipurilaisilla ”oli klubinsa, konserttinsa, tanssiaisensa, naamiaisensa, kirjaillut liivinsä ja kuniit vaununsä”, joilla ajettiin vieraisille kaupungin mäkisillä kaduilla kiertäen koko kaupunki siitä huolimatta, että naapuriin olisi ollut helpompi saapua kyläilemään kävellen.⁵⁶

Burjan havaitsema näyttäytyminen oikeassa seurassa hyvin hoidettujen hevosten vetämissä kiiltävissä vaunuissa oli tärkeä osa seuraelämän sosiaalista koodistoa. Vaunuajelut olivat myös keino esitellä sosiaalista asemaa ja varallisuutta, ja viettää aikaa vaunujen intiimissä läheisyydessä pienen piirin kesken. Marie Hackmanin kirjeenvaihdossa ja tilikirjoissa hevosiin ja vaunuihin kohdistuvat hankinnat toistuvat kuukausittain. Hevosia tuotettiin ulkomailta, vaunuja korjattiin toistuvasti ja ajokaluja uusittiin muodin vaihteluiden mukaan. Adelaide von Hauswolff kirjoitti päiväkirjaansa useita kertoja siitä, miten Natalie Steinheil otti hänet vaunuihinsa tanssiaisiin tai muihin illanviettoihin mentäessä ja miten he poistuivat sieltä yhdessä. Seurapiirit pitivät silmällä sitä, kuka sai kunnian ajaa kenenkin vaunuissa.⁵⁷ Laskiaisenaan rekiretket saattoivat yltyä hurjasteluksi, jossa herrasväki kiisi Viipurin kapeita katuja pitkässä, seitsemän hevosen vetämässä rekijonossa. Kaikista rohkeimmat menivät viimeiseen rekeen, jonka meno mutkissa ja kadunkulmissa oli varsin keikkuvaa. Von Hauswolffin mukaan tämä laskiaisenviettötapa ei ollut kovin yleinen Viipurissa, vaan Steinheilit olivat tuoneet sen mukaan Pietarista.⁵⁸

Viipurin herrasväki sai materiaalisia vaikutteita seuraelämäänsä Pietarin ohella Euroopasta, jonne sillä oli kiinteitä perhe-, ystävyys- ja liikesuhteita.

Seuraelämän vaatimia sisustustavaroita, astioita, juomia ja ruokia hankittiin Saksasta, Alankomaista ja Isosta-Britanniasta. Ulkomaisten ystävien makuun voitiin luottaa niin täysin, että useimmiten tilausten saatteena oli vain pyyntö lähettää uusimman muodin mukaista tavaraa ilman tarkempia vaatimuksia väreistä, tyyleistä tai hinnasta.⁵⁹ Jaettu kosmopoliittinen materiaallinen kulttuuri ja tapakulttuuri yhdistivät 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun viipurilaisen herrasväen eurooppalaiseen kasvavaan ja vaurastuvaan porvaristoon ja ylempään keskiluokkaan. Sen sijaan viipurilaisen herrasväen esineistössä ei ole juurikaan mainintoja esimerkiksi samaan aikaan Länsi-Suomen herrasväen seuraelämää palvelleista ruotsalaisten valmistajien posliiniastiastoista tai hopeaesineistä.⁶⁰

SEURAEELÄMÄN PAIKAT

Seuraelämä muovasi ja määritteli etenkin kaupunkitilaa. Tämä voidaan todeta myös niin, että poliittiseen, taloudelliseen tai hallinnolliseen vallankäyttöön liittyvät paikat kaupungissa keräsivät luokseen sosiaalista valtaa.⁶¹ Tilaa ja materiaalista kulttuuria tarkasteltaessa korostuu näiden kahden kategorian päällekkäisyys, eikä kumpaakaan voi tarkastella täysin ilman toista. Esimerkiksi tiloissa sijainneet esineet kuten soittimet liittyivät sekä materiaalliseen kulttuuriin että tilojen käyttöön. Samoin tilojen valaistus kertoo sekä tilassa olevista materiaalisista tekijöistä – tässä tapauksessa kynttilöistä – että tilojen käyttötavoista. Tilallinen ulottuvuus on nostettu ajallisen ulottuvuuden rinnalle historian tutkimuksen tarkastelun kohteeksi. Samaan tapaan kuin seuraelämässä käytetyt esineet, niin myös seuraelämän paikat kertovat omaa kieltään seurustelukulttuurista.⁶²

Viipurilaiset kaupunkitalot olivat pääsääntöisesti joko kaksikerroksisia, tiilestä muurattuja ”kivitaloja” tai puisia kaupunkitaloja.⁶³ Seuraelämän kannalta tärkeimmät huoneet sijaitsivat talojen toisessa kerroksessa, niin sanotussa *bel etagessa*. Viipurin herrasväen yksityiskodit olivat niin suuria, että jopa 300-henkinen vierasjoukko mahtui yhtä aikaa nauttimaan isäntäväen vieraanvaraisuudesta. Tosin tuolloin ”saatiin todistaa tungosta”, kuten Adelaide von Hauswolff asian ilmaisi.⁶⁴

Seurusteluun varattuja paikkoja aikakauden viipurilaisen herrasväen kodeissa olivat salit, salongit ja förmaakit eli vapaasti suomennettuna kamarit, joita talon herralla ja rouvalla saattoi kummallakin olla omansa. Herrasväen seuraelämä saattoi kesäaikaan siirtyä myös ulos, talojen puutarhoihin. Tämä oli yleinen tapa; samankaltaista puutarhoissa tapahtuvaa seurustelua voidaan havaita ympäri 1700- ja 1800-luvun Eurooppaa.⁶⁵ Mitä varakkaampi talo oli, sitä

enemmän seurusteluun oli mahdollista varata erillisiä tiloja. Huoneiden käyttötarkoitus oli joustava, jolloin seuraelämän paikat limittyivät perheen käytössä olevien tilojen kanssa tilaisuudesta ja kutsutusta ihmismäärästä riippuen. Toisin sanoen suurissa juhlissa makuukamareita saatettiin käyttää naisväen lepopaikkoina, niissä voitiin säilyttää ulkovaatteita tai niistä voitiin tarjoilla ruokaa, kuten Adelaide von Hauswolff huomautti kuvatessaan suuria tanssiaisia.⁶⁶

1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Viipurissa oli paikkoja, joissa seurustelu tapahtui nykytermein ilmaistuna kaupallisessa kaupunkitilassa, toisin sanoen teatterissa, ravintolassa tai muussa huvitteluun tarkoitettussa tilassa. Aikakauden Isoa-Britanniaa ja Ruotsia koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että vapaa-ajan käsitteen yhdessä uudenlaisen porvarillisen identiteetin kanssa voidaan katsoa syntyneen tuolloin. Kaupunkien porvariseliitti halusi ja pystyi identifioimaan itsensä uudelleen, erottaen vanhasta, säätyjakoon perustuvasta ja aatelin valta-asemaa korostavasta järjestyksestä. Viipurin herrasväki näyttää seurustelleen lähinnä kodeissa ja muutamissa julkisissa tiloissa, joista etenkin raatihuoneen sali oli tärkeä seuraelämän viettopaikka. Julkisia seuraelämän paikkoja, kuten huvitteluun tarkoitettuja ravintoloita ja ”huvituspuistoja” (*Vauxhall*) syntyi laajemmin vasta 1800-luvun puolivälin tietämällä ja vuosisadan jälkipuoliskolla. Tuolloin ne kiinnostivat lähinnä alemmaa porvaristoa, ei Viipurin herrasväkeä.⁶⁷

Teatteri on urbaanin sosiaalisen kanssakäymisen muoto, jossa kielillä, säädillä ja kulttuurisilla vaikutteilla on tärkeä merkityksensä. Näiden tekijöiden törmäyksistä Adelaide von Hauswolff kirjoitti päiväkirjaansa, jossa hän kuvaili Viipurissa näkemiään näytelmiä. Vieraskieliset näytökset tuntuivat nuoresta päiväkirjanpitäjästä toisinaan ikäviltä.⁶⁸ Viipuriin, tarkemmin sanottuna Tervaniemelle, oli rakennettu teatteritalo kuvernööri Nikolai Heinrich Engelhardtin aloitteesta hänen virkakaudellaan 1766–1778. Jo tätä ennen kaupungissa tiedetään vierailleen saksalaisia tai venäläisiä teatteriseurueita kiertueillaan, jotka jatkoivat Viipurista Tarttoon tai Tallinnaan. Vanhan ja vetoisan teatteritalon käytyä 1830-luvulla liian huonokuntoiseksi uusi teatteri ja Seurahuone rakennettiin uuden raatihuoneen läheisyyteen.⁶⁹ Viipurin maine vilkkaana teatterikaupunkina liittyi Itämeren ympäristön saksalaiseen kulttuuriin, jossa teatterissa käymisestä oli 1700-luvun loppupuolella tullut tärkeä herrasväen seurustelun muoto. Teattereista oli muodostunut näin ollen herrasväkeä yhteen kokoavia paikkoja.⁷⁰ Ruotsalaissyntyinen, nuori von Hauswolff ei välttämättä tuntenut saksalaisia teatterikappaleita ja koki ne tylsiksi, koska ei kyennyt seuraamaan juonta puutteellisen kielitaitonsa takia.

Muistelmakirjoittaja Klingenderin mukaan Viipurin teatterirakennus⁷¹ ei ollut kovinkaan mukava käyttäjilleen. Talvisin siellä oli yhtä kylmä kuin ulkona,

joten sekä näyttelijät että katsojat hytisivät kylmästä. Klingenderin mukaan teatteri seurustelupaikkana sopi paremmin nuorelle herralle ja rouvalle (*a gentleman or lady at the age of 20 or 30*), joita kylmä ei haitannut toisin kuin 60:ttä ikävuottaan lähestyvää kirjoittajaa.⁷² Teatterirakennuksen alkuvuosien puutteista johtuen voi olla mahdollista, että teatteri kokosi yhteen lähinnä nuorempaa herrasväkeä, jota mahdollinen kylmyys tai penkkien epämukavuus ei koetellut. Saksalaisseurueiden esittämät näytökset rajasivat myös kielitaidottomat ulkopuolelle, joten teatteri vahvisti jakolinjaa saksankielisen herrasväen ja kieltä taitamattomien, herrasväkeen kuulumattomien välillä.

Viipurin uusi teatteritalo liittyi kiinteästi toiseen seuraelämän tarpeisiin rakennettuun tilaan, Seurahuoneeseen, eli ravintolaan ja hotelliin. Teatterin ja Seurahuoneen yhdistävää ja Seurahuoneen talona tunnettua rakennusta voi pitää Suomen oloissa ainutlaatuisena urbaanina kulttuurikeskuksena.⁷³ Vuonna 1832 ilmestyneessä *Wiborgs Wochenblatt* -lehden numerossa kutsuttiin asiasta kiinnostuneita kokoukseen, jossa oli määrä keskustella kaupunkiin perustettavasta huoneistosta tanssi- ja klubiyhdistyksiä varten, sekä tarpeesta rakentaa teatteri- ja majoitustiloja. Aiemmin Seurahuoneen kaltaisena kokoon-tumispaikkana oli pidetty raatihuoneen salia. Kehityskulku on hyvin samankaltainen kuin Helsingissä, jossa raatihuoneen sali toimi kokoontumistilana ennen Seurahuoneen valmistumista.⁷⁴

Seurahuoneen kaltaisessa tilassa (*assemblée- ja spektakelshuset*) tyypillinen *assemblée*-ilta alkoi tunnin kestävällä keskustelulla, jota seurasi teen nauttimista musiikin säestyksellä ja lopuksi tanssittiin. Säännönmukaisuus oli tyypillistä 1700-luvulla suosioon tulleiden ja Seurahuoneiden tapaan aatelistoa ja porvaristoa yhteen keräävien *assemblée*-tanssiaisten yhteydessä. Julkisten paikkojen ohella *assemblée*-tanssiaisia voitiin järjestää kodeissa.⁷⁵ Päämääränä oli tarjota huvitusten ohella mahdollisuus hienostuneeseen sosiaaliseen kanssakäymiseen myös vähemmän varakkaille, mutta herrasväkeen kuuluville. Tämä ei aina miellyttänyt kaikkia. Aikalaismuistelmissa kaikki herrasväkeen kuuluvat eivät sopeutuneet *assemblée*-tanssiaisten kirjajaan osallistujajoukkoon.⁷⁶ Viipurin Seurahuonetta hallinnoiva yhtiö tai yhteenliittymä ajautui rahavaikeuksiin 1840-luvulle tultaessa. Tällöin kaupunki lunasti rakennuksen itselleen ja antoi Seurahuoneen hotelli- ja ravintolatoiminnot yksityisen yrittäjän hoidettavaksi.⁷⁷

Tanssiminen oli seuraelämän muoto, jolle oli Viipurissa omat paikkansa ja organisoituneet muotonsa.⁷⁸ Viipuriin perustettiin vuonna 1815 Tanssiseura (*Die Wiburgische Tanz Gesellschaft*), joka ei ollut kaupungissa ensimmäinen lajissaan. Seuran säännöissä, joiden allekirjoittajina oli sekä aatelisia että suurkauppiaita, määriteltiin herrojen pukeutuminen ja tanssittavien kappaleiden järjestys. Säännöistä luovuttiin jo vuonna 1821, mutta Tanssiseuran toiminta jatkui.⁷⁹

Viipurin Tanssiseura kokoontui ainakin aluksi ”Seuran tavallisessa paikassa Raatihuoneella”.⁸⁰ Tanssiseura sitoutui kunnostamaan salin, jolloin se sai alennusta tilan vuokraan. Raatihuoneen salissa kokoontuvan maistraatin ja tanssiseuran edut kohtasivat – seura sai tilan tanssiaisille ja maistraatti kunnostetun ja hyvällä maulla sisustetun tilan omille kokouksilleen. On mahdollista, että Seurahuoneen valmistuttua Tanssiseura siirtyi kokoontumaan sinne, jolloin raatihuoneen sali jäi vain maistraatin käyttöön. Tanssiseuran aloittaessa toimintaansa raatihuoneen sali tapetoitiin ja maalattiin, sinne hankittiin tyylikkääitä huonekaluja ja kynttiläkruunuja. Valaistuksella ja sisustuksella luotiin tila, jossa herrasväen seurustelu oli mahdollista suorittaa mahdollisimman mukavasti. Valaistus loi omalta osaltaan eroa rakennuksen sisäpuolella juhlineen herrasväen ja kadulla pimeässä liikkuneiden muiden kaupunkilaisten välille. Oma tila myös takasi sen, että Tanssiseuraan kuulumattomien tai niiden, jotka eivät voineet lunastaa pääsylippua, pääsy voitiin evätä.⁸¹ Organisoituneet seuraelämän tavat, vakiintuneet paikat ja jopa valaistus loivat hierarkkista järjestystä.

Tanssiminen liittyi musisointiin, joka oli oleellinen osa aikakauden herrasväen seuraelämää. Adelaide von Hauswollf kirjoitti päiväkirjassaan, että kenraali Sutthoffin ja rovasti Wahlin tyttäret olivat taitavia soittamaan klaveeria. Klingender kertoi niin ikään päiväkirjassaan illanvietoista, joissa seurueen naiset viihdyttivät musiikilla.⁸² Klaveeri tai fortepiano kuului herrasväen kodin kalustukseen ja esimerkiksi Hackmanit hankkivat ensiksi mainitun pian avioituttuaan.⁸³ Suurikokoinen soitin ja sen ympärille kerääntynyt kuulijakunta vaativat oman tilansa herrasväen salissa. Varallisuus ja käytettävissä oleva tila ratkaisivat, oliko musiikki-instrumentteja mahdollista hankkia. Vaatimattomimmin asuvilla herrasväen jäsenillä ei ollut mahdollisuutta erityiseen, soittamiseen keskittyvän paikan luomiseen.

Tanssiaisten ohella julkisissa tiloissa järjestettiin herrasväelle suunnattuja musikaalisia illanviettoja (*soirée*). Niissä esiintyivät kiertelevät saksalaiset muusikot.⁸⁴ Raatihuoneen salissa esiintyi esimerkiksi vuonna 1830 Addner -niminen muusikko kahden rupla lipun lunastaneille. Muutamaa vuotta myöhemmin itävaltalaiset muusikot pitivät konsertin samassa paikassa.⁸⁵ Konsertit oli suunnattu herrasväelle, sillä lippu maksoi työmiehen usean päivän palkan verran.⁸⁶ Musikaalisten illanviettojen ilmoituksissa puhuteltiin ”musiikinharrastajia” (*Musik Liebhaber*).⁸⁷ Harrastuneisuus, ohjelmiston tunteminen ennalta, lisäsi musiikkinautintoa, joten musiikin tuntemuksella ja soittotaidolla voitiin luoda herrasväen yhteenkuuluvaisuutta ja erottautua niistä, joilla ei ollut mahdollisuutta hankkia musiikillista sivistystä. Raatihuoneen salista kantautuvat soinnut saattoivat asiaan perehtymättömän korvaan kuulostaa oudoilta tai kauniilta, sillä rahvas oli kuullut soittoa vain kirkossa tai kyläpelimannien

soittaessa. Etenkin oopperan laulutavan voi olettaa kuulostaneen vieraalta. Musiikin avulla voitiin luoda herrasväen oma tila, jossa arvioitiin yhä uudelleen herrasväen sisäisiä hienovaraisia eroja. Ne, jotka tunsivat uusimmat musiikkimerot ja tunnistivat esimerkiksi Mozartin tai jonkin oopperanumeron, saattoivat erottautua niistä, joiden musiikintuntemus ei ollut yhtä syvällistä.

Seuraelämään liittyi myös pelaaminen, joka oli suosittua ympäri Eurooppaa 1700-luvulla.⁸⁸ Jo ennen Seurahuoneen rakentamista oli Viipurissa ollut herrasmiehiä yhteen koonnut peliklubi (*der Spiel Clubb*), joka lakkautettiin Paavali I:n käskystä vuonna 1801. Klubilla lienee ollut vakituinen kokoontumispaikka, sillä klubin toimintaan oleellisesti kuulunut biljardinpeluu ei olisi onnistunut vaihtuvissa tiloissa. Klubin jäsenistöön kuuluivat likimain kaikki Viipuriin sijoitetut upseerit ja aliupseerit sekä paikalliset herrasmiehet.⁸⁹ Peliklubin ohella korttipeljä, shakkia tai biljardia pelattiin illanvietoissa niin kodeissa kuin julkisemminkin kokoontumispaikoilla.⁹⁰ Friedrich Wilhelm Klingenderin mukaan herrasmiesten klubi oli toiminnassa vielä 1830-luvulla.⁹¹

Klingender ei kerro klubin sijaintia – on mahdollista, että se sijaitsi raatihuoneella tai jossakin suuren kaupunkitalon huoneessa, jonka isäntä oli luovuttanut herrasmiesten käyttöön. Esimerkiksi Hackmanin talouteen tällainen pelipöytä hankittiin vuonna 1803.⁹² Pelipöydän ympärille muodostui herrasväen kodeissa seurusteluun varattu paikka, jossa mukavat istuimet ja hyvä valaistus loivat pelaamiselle otollista tunnelmaa. Kutsu pelipöytänsä saattoi toimia syvemmän ystävyyden alkuna tai osoituksena luottamuksesta, halusta haastaa kumppani tai vain miellyttävästä ajanvietosta. Pelipöytä muodosti oman tilansa suuremmissa tilassa, esimerkiksi salissa tai förmaakissa, ja sen luona voitiin keskustella pienemmän seurueen kesken arkaluontoisemmista tai intiimimmistä asioista.

Klubihuoneiston, Seurahuoneen ja teatteritalon ohella Viipurissa oli myös muita julkisiksi tiloiksi luettavia paikkoja, joissa herrasväen oli mahdollista kokoontua. Julkisissa tiloissa käydyt keskustelut ovat olleet historiantutkimusta puhuttanut aihe, jossa erityisesti kahviloiden synty on yhdistetty uudenlaiseen, urbaaniin porvarillisuuteen tai keskiluokkaisuuteen. Kuten Seurahuoneet ja *assemblét*, niin myös kahvilat saattoivat toimia erilaisten sosiaalisten ryhmien kohtaamispaikkoina.⁹³ Adelaide von Hauswolff kertoi päiväkirjassaan, miten hänen isänsä tapasi toisia herrasmiehiä Viipurin kaduilla, mikäli ei tullut kutsutuksi jonkun kotiin. Mainintoja kahviloista tai krouveista, joissa majuri von Hauswolff olisi vierailut, ei kuitenkaan ole.⁹⁴ Myöskään Klingender ei mainitse seurustelleensa kahviloissa, vaan miesten keskinäinen seuranpito tapahtui joko kodeissa tai klubihuoneistossa. Klingenderin tuomio Viipurin herrasmiesten keskinäisestä seurustelusta on sekin varsin negatiivinen. Seu-

Pelipöydän ääreen kokoonnuttiin seurustelemaan ja se muodosti oman intiimimmän tilansa suuremmissa salissa. Kuvassa Jaenischin perhe on kokoontunut Herttualan kartanon pelipöydän ympärille noin vuonna 1808: vasemmassa laidassa seisoo Johan Friedrich Hackman nuorempi, Dorothea Elisabeth Jaenisch, o. s. Frese, Marie Jaenisch Bijou-koira sylissänsä, Nicolai Jaenisch, Julie Sophie Hackman (o. s. Jaenisch), Helene Sofie Jaenisch, Helene Elisabeth Jaenisch ja Magnus Jaenisch.

ranpito oli ikävää ja viipurilaisia herrasmiehiä ei innostanut halu keskustella tai pelata korttia, vaan he halusivat yksinomaan juoruilla.⁹⁵

Pietarin läheisyys muovasi Viipurin herrasväen seurustelun paikkoja, kun esimerkiksi kartanoiden puutarhat pyrittiin muokkaamaan suurkaupungissa nähtyjen esimerkkien mukaisiksi. Muistelmissaan Friedrich Wilhelm Klingender kuvasi useita kertoja matkojaan Pietariin tapaamaan ystäviä, teatteriin, oopperaan tai kävelyille keisarillisten palatsien puutarhoihin.⁹⁶ Johan Friedrich Hackman kertoi kirjeessään vuodelta 1803, miten hänen vaimonsa Marie Hackman matkusti Pietariin seuraamaan ranskalaista Garneria ja tämän uhkarohkeaa rouvaa, jotka molemmat nousivat kuumailmapallon kyytiin.⁹⁷ Pietariin saatettiin matkustaa myös katsomaan kaupungissa vierailevia kuninkaallisia.

Madamet Steinheil ja Sesemann matkustivat esimerkiksi vuonna 1809 Pietariin ”katsomaan kaunista kuningatarta” eli Preussin kuningatar Louisea.⁹⁸

Herrasväkeä koonneiden yleisötilaisuuksien merkitystä seuraelämälle on tutkittu vain vähän. Viimeaikainen, Isoon-Britanniaan kohdistuva tutkimus on kuitenkin osoittanut erilaisten julkisten ja puolijulkisten huvitilaisuuksien olleen oleellinen osa esimerkiksi Lontoon poliittista elämää, jossa näyttäytyminen oikeassa seurassa oikeaan aikaan, oikeassa paikassa ja oikealla tavalla pukeutuneena saattoi vaikuttaa suuresti yksilön mahdollisuuksiin edetä urallaan tai vaikuttaa poliittisesti.⁹⁹ Samantapaisia havaintoja on tehnyt Matti Klinge helsinkiläisseurapiireistä, joiden kietoutuminen kenraalikuvernöörin lähipiiriin ilmensi keisarillista valtaa ja pyrkimyksiä päästä vallan piireihin suuriruhtinaskunnassa.¹⁰⁰ Myös Klingender kuvaili muistelmissaan tarkasti keiden kanssa hän oli liikkunut, keitä oli tavannut ja missä vierailut.¹⁰¹ Näyttäytyminen oikeassa seurassa – ja näiden tapaamisten muiston säilyttäminen lähipiirille, joka arvattavasti tulisi lukemaan muistelmia, näyttää olleen Klingenderille tärkeää. Nähtyjä paikkoja ja tavattuja ystäviä arvosteltiin ja arvotettiin sen mukaan, miten ne palvelivat Klingenderin henkilökohtaisia pyrkimyksiä edetä urallaan ja elämässään. Seuraelämä ei siis ollut vain päämäärätöntä huvittelua, vaan seurustelun ja nähtävyyksien ihailun lomassa voitiin ajaa omaa tai lähipiirin etua.

AVOIMET OVET, SULJETUT PIIRIT

Viipurin herrasväkeen kuului ihmisiä monista eri yhteiskunnallisista taustoista ja ammanteista. Seuraelämässä solmittiin ja ylläpidettiin suhteita. Seuraelämä myös vahvisti tunnesiteitä yhteisön jäsenten välillä ja näin ollen lujitti yhteisön yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja ryhmäidentiteettiä. Näyttää siltä, että Viipurin herrasväki tiesi ja tunnusti, keitä heidän sosiaaliseen piiriinsä kuului ja keitä sinne haluttiin. Omissa piireissään herrasväki seurusteli hyvinkin vapautuneesti. Ulkopuolisille, olivatpa nämä sitten säädyltään, sosiaaliselta asemaltaan tai muutoin muukalaisiksi koettuja, heidän asemansa tehtiin hyvin selväksi ja osoitettiin se kirjaimellisesti joko kieltäytymällä vastaanottamasta heitä tai poistumalla huoneesta. Vähemmän osoitteleva, mutta varmasti yhtä kiusallinen tapa osoittaa ulkopuoliselle paikkansa oli viileä ja muodollinen käytös, jota vaikkapa savolaistaustainen Antell sai kokea Hackmanin ja von Nicolayn luona vieraillessaan, ja josta Klingender kertoi päiväkirjassaan.

Herrasväkeen kuuluville ovet olivat avoimet ja seurustelu oli vapaata, hilpeää ja ennen kaikkea jatkuvaa. Kotiin jääminen ja seuraelämän ulkopuolella pysyminen eivät olleet vaihtoehtoja. Jokailtainen seurustelu teenjuonnin,

käsitöiden ja kortinpeluun lomassa oli velvollisuus, joka saattoi uuvuttaa siihen tottumattoman, kuten Adelaide von Hauswolffin päiväkirjasta voi lukea. Herrasväkeen kuuluminen oli velvollisuuksia sisältävä etuoikeus. Näitä velvollisuuksia olivat teeillat, tanssiaisat, illalliset, naamiaisat, kesäiset piknikit, teatterinäytännöt, yhteinen musisointi ja kortin peluu. Nämä toimet ja tapahtumat saattavat näyttäytyä jälkipolville toimettomuuden ja huvittelunhalun ilmentyminä, mutta tosiasiaa ne kävivät työstä. Niiden avulla yhteisö lujitti yhteenkuuluvuuttaan, yhteistä identiteettiään ja verkostojaan. Eivätkä vain yhteisesti jaetut tavat, vaan myös yhteinen, seuralämään liittyvä materiaalinen kulttuuri lujitti viipurilaisen herrasväen yhteenkuuluvaisuutta. Pietarista ja Euroopan kosmopoliittisista kaupungeista Viipuriin päätyi tapakulttuurin lisäksi myös materiaalinen kulttuuri mahonkipöytineen, pehmeine sohvineen, englantilaisine teestioineen ja muodikkaine pukuineen. Voidaan myös pohtia, mitä tapahtui niille herrasväkeen kuuluneille ihmisille, jotka eivät halunneet osallistua seuralämään tai materiaalisen kulttuurin kartuttamiseen samalla tavalla kuin muut yhteisön jäsenet. On mahdollista, että tällaista olisi pidetty loukkauksena koko yhteisöä kohtaan. Ulkopuolelle jättäytyminen olisi herättänyt epäluuloja ja epäluottamusta, ja viestinyt siitä, että kyseinen yksilö ei joko halunnut tai tuntenut kuuluvansa seurapiireihin ja herrasväkeen. Mikäli seurapiireihin oli päässyt, ei niistä voinut jättäytyä pois ilman, että maine olisi joutunut kyseenalaistetuksi.

Seuralämä ei siis ollut yksinomaan vapaata huvittelua, vaan sillä saattoi olla yhteisön elämää parantavia päämääriä. Seuralämän muodot ja tavat näyttävät muovaantuvan uudella tavalla 1800-luvulle siirryttäessä, kun uudenlainen urbaani porvarillisuus tai keskiluokkaisuus alkoi muodostua vaikuttavaksi tekijäksi myös Viipurissa. Seuralämä sai uusia tiloja kuten Seurahuoneen, jossa eri sosiaalisten ryhmien oli mahdollista seurustella keskenään.

Viipurin herrasväki oli kosmopoliittista. Heidän elämäntapansa näyttää olleen jossakin määrin ylellisempää tai noudatelleen enemmän kansainvälisten eurooppalaisten metropolien herrasväen elämäntapaa kuin esimerkiksi saman ajan Turussa. Tämä ero tulee erityisesti näkyville vuonna 1812, jolloin läntisestä Suomesta siirtyneet virkamiehet eivät ymmärtäneet Viipurin herrasväen halua pukeutua näyttävästi ja käyttää varojaan näyttäviin ajopeleihin. Samat suurkaupunkilaisen elämäntavan merkit olivat panneet merkille jo edellisen vuosisadan matkustavaiset, jotka näkivät Viipurin herrasväen elämäntavan saaneen vaikutteita Pietarista. Viipurin vallasväen oli helppo omaksua vaikutteita Pietarista sekä eurooppalaisista metropoleista, sillä sen jäsenet matkustivat katsomaan ja kokemaan Pietarin tarjoamia elämyksiä, omaksumaan kaupungin kulttuuria sekä hankkimaan seuralämän materiaalista tarvikkeistoa. Oma-

kohtaisten kokemusten lisäksi herrasväki saattoi saada vaikutteita Pietarista tai Euroopan saksankielisiltä alueilta ystävien ja sanomalehtien välityksellä. Pietarin merkittävyys realisoitui myös Helsinkiin muodostuneelle seurapiirille sen jälkeen, kun Helsingistä oli tullut pääkaupunki. Viipurissa ilmiö oli kuitenkin havaittavissa jo varhemmin, 1700-luvulla.

Pietarista hankitut huonekalut tai muut seuraelämän kannalta oleelliset esineet saattoivat edesauttaa Viipurin omaleimaisen materiaalisen kulttuurin syntymistä. Tästä on viittauksia esimerkiksi Viipurin hopeaesineistössä. Rajatun esinetyypin tarkastelu voi paljastaa uutta tietoa paikallisesta mausta tai toisaalta osoittaa paikallisia tai ajallisia erikoisuuksia. Seuraelämään liittyvä materiaalinen kulttuuri on monelta osin hajanaista, joten kovin pitkälle meneviä päätelmiä juuri Viipurille tyypillisestä seuraelämästä tai sen materiaalisista ilmenemismuodoista ei voi tehdä. Sen sijaan tutkimuksessa korostuu se, että Viipurin herrasväen seuraelämä noudattelee tyypillistä aikakauden urbaanin herrasväen elämäntapaa. Samankaltaista esineistöä ja samoja seurustelun muotoja on löydettävissä niin Helsingistä kuin muualta Itämeren piiristä. Seurahuoneet, *assemblét* tai kodin ovien avaaminen *jour fixe'nä* olivat seuraelämän ylijäisiä muotoja.

Seuraelämä kietoutui ruokailun ja yhdessä syömisen ympärille, joten se vaati erityistä materiaalista esineistöä. Epämuodolliset teeillat tai suuret illalliskutsut vaativat välineistöä, jonka tyyllillä, ulkoasulla ja käyttötavoilla oli tärkeä merkityksensä. Ei ollut yhdentekevää mihin vieraat istuivat, tai kenet kutsuttiin pelipöydän ääreen. Näistä istumisjärjestelyistä, mukaan kutsumisen ja poissulkemisen tapahtumista löytyy runsaasti mainintoja aikalaislähteistä. Fyysinen läheisyys seurapiirin keskeisiin henkilöihin saattoi ilmentää valtasuhteita, joiden taustalle kätkeytyi kilpailua, liittoutumisia, samanmielisyyttä tai sukulaisuussuhteita.

Seuraelämässä pukeutuminen oli oma taiteen lajinsa. Herrasväki – niin miehet kuin naiset – seurasivat ja kommentoivat toistensa pukeutumista. Miesten ilmaisemien näkemysten mukaan naisten asuvalinnat olivat turhaa koristautumista, mutta myös miehet käyttivät aikaa ja vaivaa omien asujensa viimeistelyyn. Pietarilaiset räätälit toimittivat Viipurin herrasväelle kankaita, joista valmistetuissa muodikkaissa liiveissä herrasmiehen sopi astua salin kynttiläkruunujen valoon. Muodin vaihteluita seurattiin tarkasti, sillä Viipurissa osattiin nimetä muodikkaimmat päähineet ja kampaukset, jotka olivat ottaneet nimensä esimerkiksi suosituilta ballerinoilta. Myös kuninkaat ja keisarillinen perhe olivat esikuvia, joiden pukeutumista seurattiin. Keisarilliset vierailut Viipurissa tarjosivat mahdollisuuden päästä näkemään vilahdus loistosta, mutta toisaalta ne olivat myös tilaisuus päästä fyysisesti lähelle vallan ydintä.

Tällaisissa tilaisuuksissa pukeutumiseen oli kiinnitettävä erityisesti huomiota. Erityisesti keisarin edessä oli esiinnyttävä aseman mukaisessa asussa. Aseman ja arvon mukainen ulkoasu ja ylipäänsä elämäntavan ulkoiset merkit olivat edellytys ja tae sille, että yksilön asema säilyi tai parantui. Viipurilaiset olivat ymmärtäneet tämän ja moni Vanhasta Suomesta kotoisin oleva virkamies vei elämäntapansa mukanaan Helsinkiin, kun hän päätyi uuteen pääkaupunkiin korkeisiin virkatehtäviin.

Viipurin herrasväen seuraelämä keskittyi kaupunkiasuntojen saleihin sekä kesäaikaan läheisten maaseutukartanoiden puutarhoihin. Herrasväki seurusteli 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa yksityisasunnoissa, jolloin tietyn seurapiirin rajaaminen kutsuttujen joukkoon oli helpompaa. Tällöinkin osa kutsun saaneista saatettiin päästää lähemmäs herrasväen ydinjoukkoa, kun taas jotkut suljettiin ulkopuolelle. *Crème de la crème* määritti itse itseään jatkuvassa kanssakäymisessä keskenään. Niille, jotka oli hyväksytyt sisäpiiriin, seurustelu näyttäytyi hyvinkin vapaamuotoisena: kutsut kiirivät kadun yli avoimesta ikkunasta toiseen ja illan emäntä kaappasi tulijan kainaloonsa jo ovensuussa. Korttipelipöydässä tai soittimen ääreen kokoontuneen seurueen piirissä saatettiin jakaa informaatiota, joka ei ollut tarkoitettu koko kolmeensataan henkeen nousevan seurapiirin korville. Samaan aikaan osa vieraista sai tyytyä seisoskelemaan ovensuussa arvuutellen, mitä sisemmällä huoneistossa puhuttiin.

Herrasväen seuraelämä siirtyi yksityisasunnoista seuraelämää varten rakennettuihin tiloihin 1800-luvun kuluessa. Raatihuoneen salin lisäksi klubi-huoneisto, teatteri ja ravintola Seurahuone tarjosivat julkisen seuraelämän näyttämöitä, joissa herrasväen ja siihen kuulumattomien välistä rajaa voitiin uudelleenarvioida. Nämä uudenlaiset, porvarilliset seuraelämän paikat muo-vasivat seurustelua kohti uudenlaista kansalaisyhteiskuntaa, jossa pääsylipun lunastamalla saattoi päästä hetkeksi osaksi seuraelämästä nauttivien joukkoa, vaikkakaan ei osaksi herrasväkeä.

Viitteet

- 1 ”Februari 4 [1809] På förmiddagen blev vi inviterade på bal i afton hos assessor Ladau. På eftermiddagen skickade generalskan bud och frågade om jag ville fara dit med henne, vilket jag med nöje antog. Kl. ½ 9 reste vi dit. De stora rummen var redan uppfyllda. General Buxhövdén med sina söner var också där. Min Pappa presenterade mig för värden och han för värdinnan, en ung fru med vackert utseende. De har två små barn, vackra som änglar. Efter teet började dansen med polonaise, sedan fortsattes den med variationer. Förfriskningar av många slag serverades på stora silverfat. [...] Kl. 12 supérade vi. Ett stort hästskobord var dukat, och på det fanns endast granna brickor, mycket silver och desserter av alla slag. Sällskapet var talrikt att endast damer placerades vid bordet. Maten, som bestod av många rätter med läckerheter, serverades från ett annat rum av en mängd uppässare. Efter supén fortsatte dansen. Kl. 4 reste jag hem med generalskan.” Von Hauswolff 2007, 106. Kaikki vieraskieliset tekstit ovat kirjoittajan kääntämiä.
- 2 Einonen 2013a; Tandefelt 2003, 85–104, erit. 94–95.
- 3 Ilmakunnas 2016b; Trentmann 2016, 9; van Gent 2016, erit. 389; Gerritsen & Riello 2015, 4–5; Harvey 2013 [2009]; Hicks 2010.
- 4 Itävallan keisari Josef II antoi Ludwig Heinrich Nicolaylle aatelisarvon vuonna 1781, jonka jälkeen Nicolayn nimen eteen oli oikeus lisätä aateluudesta kertova von -etuliite. Knapas 2003, 27.
- 5 Ensimmäiset sanomalehdet alkoivat ilmestyä Viipurissa 1820-luvulla. Viipurin herrasväki luki *St. Petersburger Zeitungia* ja Saksassa julkaistuja lehtiä.
- 6 Herrasväen määritelmä Wirilander 1974, 34–35. Vrt. Mäkeläinen 1972, 11.
- 7 Schulte Beerbühl 2011, 1–16; Kleingeld 1999.
- 8 Wolff 2014, 353.
- 9 Vainio-Korhonen 2008, 129.
- 10 KK, Monrepos’n kartanon arkisto, MsMf 842 (15.10.1809 L. H. ja Johanna von Nicolay Paul von Nicolaylle); ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*; von Hauswolff 2007 passim.; Kaukiainen 2014, 35; Schweitzer 1993; Ruuth & Kuujo 1975, 67, 247, 254–255; Vrt. Mäkeläinen 1972, 38–39.
- 11 Ruuth & Kuujo 1981, 41–42; Ruuth & Kuujo 1975, 52–54.
- 12 Tigerstedt 1940, 92.
- 13 Klinge 2012, 314–321.
- 14 ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, 15.4.1839.
- 15 Von Hauswolff 2007, 114, 116. Adelaide von Hauswolffin oli opeteltava saksaa, sillä vain Natalie Steinheil pystyi keskustelevaan hänen kanssaan ruotsiksi. Viipurin tyttö-koulun opettaja mademoiselle Lehman ryhtyi opettamaan von Hauswolffille saksaa. Esimerkiksi Hackman-perheessä lapsille oli kieltenopetusta venäjän, ranskan ja englannin kielissä. Klingender toimi perheen kieltenopettajana 1830-luvulla. Johanna von Nicolay kirjoitti pojalleen ranskaksi, L. H. von Nicolay saksaksi. Vrt. Wolff 2014, 354. Wolff muistuttaa, että kaikki eivät olleet monikielisiä ja sosiaalinen asema vaikutti kielitaitoon, toisin sanoen rahvas ei välttämättä puhunut muuta kuin äidinkieltään suomea. Tässä artikkelissa en paneudu syvällisemmin kielikysymyksiin. Aihetta on tutkittu aiemmin, ks. esim. Tandefelt 2003.
- 16 Von Hauswolff oli ollut sotavankeudessa aiemmin Nizhni Novgorodissa.
- 17 ”Januari 28 [1809] Seden är här, liksom inne i landet, att man sammankommer på eftermiddagen, tidigt eller sent, med handarbete, sitter så länge man behagar, och om an inte har förfall merendels till kl. 9. För att supera blir man antingen tillsagd att stanna kvar eller bli formellt bjuden. Detta bjudningsätt är på te, sylt och allahanda slisk. Ryssarna superar sällan. De tyska husen följer samma metod.” von Hauswolff 2007, 103–104.

- 18** Termejä *bon ton*, *bonne société* ja *le beau monde* käytettiin tarkoittamaan 1800-luvun alkupuolen (brittiläistä) yläluokkaa. Termit viittaavat hyviin tapoihin, muodinmukaisuuteen ja tyyllitajuun. Greig 2013.
- 19** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...* Ks. erit. 3.3.1839.
- 20** KK, Monrepos'n arkisto, MsMf 842 (20.6.1812, Johanna von Nicolay Paul von Nicolaylle); ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...* Ks. erit. 3.3.1839; von Hauswolff 2007, 104; vrt. Frenckell 1943, 258–259, 278, 297.
- 21** Tigerstedt 1952, 50; vrt. Frenckell 1943, 326–327.
- 22** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*; Hirn 1981, 569.
- 23** Vainio-Korhonen 2008, 200.
- 24** Von Hauswolff 2007, 115.
- 25** Wolff 2014, 367.
- 26** Einonen 2013a; Hall 1996, 2, 4–5; Frenckell 1942, 144, 160.
- 27** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, 1.8.1839.
- 28** Ilmakunnas 2016b, 138–141; Gerritsen & Riello 2015, 1–9; Findlen 2013, 6–15; Ilmakunnas 2011, 382–389. Tässä artikkelissa tutkimuksen lähdeaineistona toimivat esineistä jäljelle jääneet kirjalliset maininnat sen sijaan, että itse esineitä tutkittaisi. 1700-luvun viipurilaiherrasväen esineistöä on säilynyt jälkipolville vain niukasti. Esineistöä, ks. esim. Tamminen 2017.
- 29** Ks. esim. päiväyksellä 15.3.1839 kirjoitettu kuvaus maaherran tanssiaisista. ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*
- 30** Hirn 1981, 569; Ruuth & Kuujo 1975, 249.
- 31** Kaukiainen 2014, 17, 29.
- 32** Klinge 2012, 312.
- 33** Vrt. Sennefelt 2015, 191.
- 34** Ilmakunnas 2016a, 72; Klinge 2012, 213–313.
- 35** Ilmakunnas 2016a, 87–162; Sennefelt 2015, 179–195, erit. 188–192; Andersson 2006, 21–44; Smith 2002, 44–46; Mäkeläinen 1972, 131–172; Suolahti 1925, 137–212. Pukeutumista ja kuluttamista määrittivät myös ylellisyysasetukset, joita annettiin sekä Ruotsissa että Venäjällä. Näiden toteutumisesta Viipurissa ei ole tutkimusta, eikä tutkimusaineistossani viitata ylellisyysasetuksiin kuin kerran, kun pohditaan norsunluisten veitsien sijoittumista korkeasti tullattujen ylellisyystavaroiden joukkoon. ELKA, Hackman & Co, 15.1.1804, Hoy, St. Petersburg. Ylellisyysasetuksista, ks. Hunt 1996, 146. Ruotsissa ylellisyysasetukset kumottiin 1815. Kuokkanen, Mutka, Ylimaunu 2015.
- 36** Ijäs 2017; de Vries 2008, 148.
- 37** Tamminen 2017; Ijäs 2015. Vrt. Ruuth & Kuujo 1975, 243, 247. Vrt. Andersson 2006, 33–34.
- 38** ELKA, Hackman & Co, B 14, 29.10.1801, J. F. Hackman Thomas Zagelille Pietariin.
- 39** Andersson 2006, 33–34; Charpy 2015, 213; Mäkeläinen 1972, 122–123, 144–145.
- 40** Ilmakunnas 2016a, 76–77; Andersson 2008, 157–157; North 2008, 66; Andersson 2006, 34.
- 41** ELKA, Hackman & Co, G 5 V, July 1800.
- 42** Von Hauswolff 2007, 106.
- 43** Buchli 2010; Andersson 2008, 157; Andersson 2006, 33–34.
- 44** Von Hauswolff 2007, 104.
- 45** ELKA, Hackman & Co, B 31 (13.12.1813, Marie Hackman Clementz & Bergille Pietariin); B 32 (13.2.1815, Hackman Oxley, English & Oxleylle Lynn Regisiin). Vrt. Murheim & Ulväng 2017, 204–209.
- 46** Tamminen 2017; Sennefelt 2011b. Jäljittelyn merkityksestä, ks. Murhem & Ulväng 2017, 202; Ijäs 2017, 268.
- 47** Frenckell 1943, 128–129. Pukuhistoriassa on lukuisia tutkimuksia koskien muotia ja pukeutumista. Pukeutumisen sosiaalisista ulottuvuuksista, ks. esim. Ilmakunnas 2011, 119.
- 48** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, 3.3.1839. Vuokraemäntä oli todennäköisesti Julie Sophie Hackman (1806–1878). Kuuluisa ballerina Marie Taglioni oli tekstin kirjoittamisajankohtana Pietarin

- keisarillisen baletin ballerina. Naisten pukeutumisesta, ks. Pylkkänen 1982. Uusinta pohjoismaista pukuhistorian tutkimusta, ks. Engelhardt Mathiassen, Nosch, Ringgaard, Toftegaard & Pedersen 2014, erit. Johnson 2014.
- 49** KK, Monrepos'n arkisto, MsMf 842 (13.10.1809, L. H. ja Johanna von Nicolay Paul Nicolaylle).
- 50** Johnson 2014; Ilmakunnas 2017.
- 51** *"Hätte ich doch nur dem Tuch und die Feder bekommen, seufzet sie, da heute eben ein Ball bey dem General Essen ist, oder bekäme ich diese Sache doch nur zu Dienstag, da eine zweite Feste seyn wird."* ELKA, Hackman & Co, B 12, (12.4.1801, J. F. Hackman Bruunille).
- 52** ELKA, Hackman & Co, B 12, (5.4.1801, J. F. Hackman Bruunille).
- 53** Ruane 2009, 5; Gripenberg 1969.
- 54** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, 1.6.1839. Klingender havainnoi uuden viranhaltijan moitteettoman puvun kertovan hänen moitteettomasta virantoimituksestaan. Vrt. Alm 2016.
- 55** ELKA, Hackman & Co, B 15 (4.4.1802, J. F. Hackman Thomas Zagelille Pietariin).
- 56** *"[...] il leur faut des clubs, des concerts, des bals, des mascarades, des vestes brodées, de beaux équipages [...]"* Burja 1787, 77.
- 57** Åström 1993, 208–209.
- 58** Von Hauswolff 2007, 104, 106–107, 113; vrt. Greig 2013, 2. Ks. myös Ijäs 2015, 148–155.
- 59** Ijäs 2015, 112–115, 161–199.
- 60** Ijäs 2015, 2017; North 2008, 170; Ruuth & Kuujo 1975, 252; Mäkeläinen 1972, 145.
- 61** Vrt. Ilmakunnas 2011, 274; Åström 1993, 190–194; Frenckell 1943, 321.
- 62** Savolainen 2017, passim, erit. 135–212; Ilmakunnas 2016a, 51; Trentmann 2016, 210–211; Ilmakunnas 2014, 9, 19–21; Lamberg 2011, 11–26; Andersson 2008, 120–132, 149–169.
- 63** Einonen 2013b.
- 64** Ijäs 2015, 105–112; von Hauswolff 2007, 114, *"... trängseln tycktes också vittna därom."* Vrt. Ilmakunnas 2016a, 72–84; Klinge 2012, 317.
- 65** Klinge 2012, 336; Hirn 1981, 485; Ruuth 1908, 48.
- 66** Ijäs 2015, 99–119; von Hauswolff 2007, 106.
- 67** Lindström 2013, 143–146, 152–153; Hirn 1981, Hirn 1969; vrt. Frenckell 1943, 159, 311.
- 68** Von Hauswolff 2007, 104–107, Paavolainen 2016, 66.
- 69** Paavolainen 2016, 68–70; Wolff 2014, 361; North 2011, 197–201; Hirn 1981, 533–535; Ruuth & Kuujo 1975, 257; Ruuth 1908, 911–913; vrt. Frenckell 1943, 190–191.
- 70** North 2009, Chapter 8.
- 71** Kirjoituksesta ei käy ilmi, onko kyseessä uusi Seurahuoneen ja teatterin yhdistävä rakennus vai vanha Terveniemellä sijainnut teatteritalo. Teksti on kirjoitettu noin vuonna 1838, joten kyseessä voi olla myös uusi rakennus.
- 72** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, muistelmateksti on päivätty 29.3.1839, mutta voi olla kirjoitettu myöhemmin.
- 73** Paavolainen 2016, 68.
- 74** Klinge 2012, 281–282; Ringbom 1988, 178.
- 75** Ulvros 2004, 181; Åström 1993, 205–206; Hirn 1982, 20; Mäkeläinen 1972, 166–172; Hirn 1969.
- 76** Lindström 2016, 140; Klinge 2012, 314; Ulvros 2004, 182; Ringbom 1988, 13; Mäkeläinen 1972, 165; Frenckell 1943, 126.
- 77** Hirn 1969. Myös Helsingissä Seurahuoneen hotelli- ja ravintolatoiminnasta vastasi ulkopuolinen alihankkija. Klinge 2012, 283.
- 78** Ringbom 1988, 177–178; Hirn 1981; Hirn 1970; vrt. Frenckell 1943, 364–365.
- 79** KA, Viipurin tanssiseura ry, Säännöt; Ruuth & Kuujo 1981, 106; Hirn 1981, 555; Hirn 1982, 18–23. Tanssiseuran toiminnasta ja Seurahuoneesta on useita mainintoja 1840- ja 1850-luvuilta Hackman-suvun kirjeenvaihdosta. Ks. esim. ÅA. Handelshuset Hackman, Bb 1, (Woldemar Hackman Victor Hackmanille, 21.2.1854 ja 21.4.1854); *Wiborgs Annonce Blad*, n ro 3, 20.1.1838.

- 80** “[...] Dans Sällskaps Assembléer i Sällskapetets vanliga local å Rådhuset i Staden.” *Wiborgs Annonce Blad*, nro 3, 20.1.1838.
- 81** Hirn 1982, 22–23; vrt. Frenckell 1943, 238–239. Valaistuksen merkityksestä, ks. Tandefelt 2009, 103; Garnert 2007, 122.
- 82** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*; von Hauswolff 2007, 108, 116.
- 83** ELKA, Hackman & Co, G 1 XV, Sept. 1799.
- 84** North 2008, 115, 120.
- 85** *Wiburgs Wochenblatt*, nro 9, 27.2.1830; *Sanan Saattaja Wiipurista*, nro 18, 4.5.1833.
- 86** Ijäs 2015, 153. Rengin vuosipalkka oli 75 ruplaa ja kirjanpitäjän 300 ruplaa. Nykyrahassa vuoden 1830 kaksi ruplaa on 14,30 euroa. Rahamuseo, Rahanarvolaskuri.
- 87** *Wiburgs Wochenblatt* nro 18, 6.5.1826.
- 88** Keenan 2012.
- 89** Paavolainen 2016, 68; Ruuth & Kuujo 1975, 254–256.
- 90** Pelaaminen ja hyväntekeväisyys, ks. Karlsson Sjögren 2016, 336–337.
- 91** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, 15.4.1839.
- 92** ELKA, Hackman & Co, G 5 V, Juny 1803.
- 93** Cowan 2005, 2; Habermas 1965, passim.
- 94** Vrt. Einonen 2013b.
- 95** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, 15.4.1839; von Hauswolff 2007, 112 ja passim. Klingender muistelee matkojaan, mutta matkoillaankin hän näyttää käyneen vain klubeilla, ei kahviloissa.
- 96** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, passim.
- 97** ELKA, Hackman & Co, B 18, Ignatius, Leppäkoski 28.6.1803.
- 98** “[...] pour voir la belle Reine [...]” KK, Monrepos’n kartanon arkisto, MsMf 842 (Johanna von Nicolay Paul von Nicolaylle, 5.1.1809).
- 99** Greig 2013. Vrt. Sennefelt 2011.
- 100** Klinge 2012, 312.
- 101** ÅA, Handelshuset Hackman, HH 33, *Remembrances...*, passim; Greig 2013. Vrt. Sennefelt 2011a.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA)

Viipurin Tanssiseurau säännöt

Kansalliskirjasto (KK)

Monrepos’n arkisto

Mikrofilmatut kirjeet, MsMf 842

Elinkeinoelämän keskusarkisto (ELKA)

Hackman & Co

Brief Copey Buch B 12, Brief Copey Buch B 14, Brief Copey Buch B 15, Brief Copey Buch B 18, Brief Copey Buch B 31, Brief Copey Buch 32, Memorial Buch G 5 V, Memorial Buch G 1 XV

Åbo Akademis manuskriptarkiv (ÅA)

Handelshuset Hackman,

HH 33, *Remembrances...*; Kansio Bb 1

Painetut lähteet

- Arnould, Auguste (1854)**, "Trois lettres sur la Finlande III". *L'illustration*. Tome XXIV. Paris: Juillet-Décembre, 90–91.
- Burja, Abel (1787)**, *Observations d'un voyageur sur la Russie, la Finlande, la Livonie, la Curlande et la Prusse*. Nouvelle édition, revue & corrigée. Maastricht: J. E. Dufour & Ph. Roux.
- Von Hauswolff, Adelaide**, *Journal hållen under resor i Ryssland då jag följde min far i hans fångenskap 1808–1809*. Stockholm: Pontes, 2007.
- Sanan Saattaja Wiipurista*, nro 18 (1833), nro 20 (1834).
- Wiborgs Annonce Blad*, nro 3 (1838).
- Wiburgs Wochenblatt*, nro 18 (1826), nro 9 (1830).

Tietokannat

- Rahamuseo, Rahanarvolaskuri (<http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>, käytetty 15.11.2017).

Tutkimuskirjallisuus

- Alm, Mikael (2016)**, Making a Difference: Sartorial Practices and Social Order in Eighteenth-Century Sweden. *Costume* 50:1, 42–62.
- Andersson, Gudrun (2006)**, A Mirror of Oneself: Possessions and the Manifestation of Status among a Local Swedish Elite, 1650–1770. *Cultural and Social History* 3:1, 21–44.
- Andersson, Gudrun (2008)**, *Stadens dignitärer. Den lokala elitens status- & maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Stockholm: Atlantis.
- Buchli, Victor (2010)**, Households and "Home Cultures". *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*, eds. Dan Hicks & Mary C. Beaudry. Oxford: Oxford University Press, 502–517.
- Charpy, Manuel (2015)**, How Things Shape Us: Material Culture and Identity in the Industrial Age. *Writing Material Culture History*, eds. Anne Gerritsen, Giorgio Riello. London & New York: Bloomsbury, 199–221.
- Cowan, Brian (2005)**, *The Social Life of Coffee. The Emergence of the British Coffeehouse*. New Haven & London: Yale University Press.
- Einonen, Piia (2013a)**, Myyttinen Viipuri ja monikielinen todellisuus – Etnisen alkuperän ja kielen merkitys 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä. *Historiallinen aikakauskirja* 111:1, 3–16.
- Einonen, Piia (2013b)**, Viipuri syyskuisena tulipaloyönä vuonna 1836. *Genos* 84:3, 130–146.
- Engelhardt Mathiassen, Tove, Nosch, Marie-Louise, Ringgaard, Maj, Toftegaard, Kirsten & Pedersen, Mikkel (2014)**, *Fashionable Encounters. Perspectives and Trends in Textile and Dress in the Early Modern Nordic World*. Ancient textiles series vol. 14. Oxford and Philadelphia: Oxbow Books.
- Findlen, Paula (2013)**, Introduction. Early modern things: objects in motion, 1500–1800. *Early Modern Things. Objects and their Histories, 1500–1800*, ed. Paula Findlen. London and New York: Routledge, 3–27.
- Von Frenckell, Ester-Margaret (1943)**, *Offentliga nöjen och privata. I Helsingfors 1812–1827 med en historisk öfversikt*. Helsingfors: Akademisk avhandling.
- Garnert, Jan (2007)**, Ljus och mörker på 1700-talet. *Signums svenska kulturhistoria. Gustavianska tiden*, red. Jakob Christensson. Lund: Signum, 103–131.
- van Gent, Jacqueline (2016)**, Linnaeus' tea cup: Masculinities, affective networks and Chinese porcelain in 18th-century Sweden. *Scandinavian Journal of History* 41:3, 388–409.
- Gerritsen, Anne & Riello, Giorgio (2014)**, Introduction. Writing Material Culture History. *Writing Material Culture History*, eds. Anne Gerritsen & Giorgio Riello. London & New York: Bloomsbury, 1–13.

- Greig, Hannah (2013)**, *The Beau Monde. Fashionable Society in Georgian London*. Oxford: Oxford University Press.
- Gripenberg, Ole (1969)**, *Civiluniformer i Finland*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 70. Helsingfors: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Habermas, Jürgen (1965)**, *Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*. Abhandlungen und Texte zur politischen Wissenschaft, Bd 4. Neuwie: Luchterhand.
- Hall, Stuart (1996)**, Introduction: Who Needs Identity? *Questions of Cultural Identity*, eds. Stuart Hall & Paul du Gay. London: Sage Publications Ltd., 1-17.
- Harvey, Karen (2013)**, *History and Material Culture: A Student's Guide to Approaching Alternative Sources*, ed. Karen Harvey. London: Routledge. [2009].
- Hicks, Dan & Beaudry, Mary C. (2010)**, Introduction. *Material Culture Studies: A Reactionary View. The Oxford Handbook of Material Culture Studies*, eds. Dan Hicks & Mary C. Beaudry, Oxford: Oxford University Press, 1-24.
- Hirn, Sven (1969)**, Viipurin kapakat 1850-luvulla. *Alkoholipolitiikka (1969)*, 80-86.
- Hirn, Sven (1970)**, Teater i Viborg 1743-1870. *Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland*, Helsingfors: SLS.
- Hirn, Sven (1981)**, Kulttuurielämä, vapaa-ajan vietto. *Viipurin kaupungin historia IV osa, J. W. Ruuth & Erkki Kuujo, Torkkelin säätiö*, 485-567.
- Hirn, Sven (1982)**, *Våra danspedagoger och dansnöjen. Om undervisning och evenemang före 1914*. Helsingfors: SLS.
- Hunt, Alan (1996)**, *Consuming Passions. A History of Sumptuary Law*. Basingstoke: Macmillan Press.
- Ijäs, Ulla (2017)**, English Luxuries in Nineteenth-Century Vyborg. *A Taste for Luxury in Early Modern Europe. Display, Acquisition and Boundaries*, eds. Johanna Ilmakunnas & Jon Stobart. London & New York: Bloomsbury, 265-282.
- Ijäs, Ulla (2015)**, *Talo, Kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Turun yliopiston julkaisuja 402. Turku: Turun yliopisto.
- Ilmakunnas, Johanna (2017)**, French Fashions: Aspects of Elite Lifestyle in Eighteenth-Century Sweden. *A Taste for Luxury in Early Modern Europe. Display, Acquisition and Boundaries*, eds. Johanna Ilmakunnas & Jon Stobart. London & New York: Bloomsbury, 243-264.
- Ilmakunnas, Johanna (2016a)**, *Joutilaat ja ahkerat. Kirjoituksia 1700-luvun Euroopasta*. Helsinki: Siltala.
- Ilmakunnas, Johanna (2016b)**, Ompelupöytä - naisten arkinen yllisyyssesine 1700- ja 1800-luvun Euroopassa. *Historiallinen Aikakauskirja 2/2016*, 137-150.
- Ilmakunnas, Johanna (2014)**, Högadeln bor i staden. Fersenska palatset som urbant mikrokosmos i Stockholm ca 1740-1795. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 68, 9-25.
- Ilmakunnas, Johanna (2011)**, *Kartano, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Helsinki: SKS.
- Johnson, Seija (2014)**, Fashion from the Ship: Life, fashion and fashion dissemination in and around Kokkola, Finland in the 18th century. *Fashionable Encounters. Perspectives and Trends in Textile and Dress in the Early Modern Nordic World*, eds. Tove Engelhardt Mathiassen, Marie-Louise Nosch, Maj Ringgaard, Kirsten Toftegaard & Mikkel Pedersen. Ancient textiles series vol. 14. Oxford and Philadelphia: Oxbow Books, 31-48.
- Karlsson Sjögren, Åsa (2016)**, Negotiating charity. Emotions, gender, and poor relief in Sweden at the turn of the 19th century. *Scandinavian Journal of History* 41:3 (2016), 332-349.
- Kaukiainen, Yrjö (2014)**, Viipurin lääni palaa Suomeen - Suomi tulee Viipurin lääniin. *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Karjalan Kirjapaino Oy, 12-35.

- Keenan, Paul R. (2012)**, Card-playing and Gambling in Eighteenth-century Russia. *European History Quarterly* 42:3, 385–402.
- Kleingeld, Pauline (1999)**, Six Varieties of Cosmopolitanism in Late Eighteenth-Century Germany. *Journal of the History of Ideas* 60, 505–524.
- Klinge, Matti (2012)**, *Pääkaupunki. Helsinki ja Suomen valtio 1808–1963*. Helsinki: Otava.
- Knapas, Rainer (2003)**, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nicolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*. Stockholm: Atlantis.
- Kuokkanen, Tiina, Mutka, Katja & Ylimaunu, Timo (2015)**, Nappeja, solkeja ja asetuksia: lainsäädännön vaikutus pukeutumiseen varhaismodernissa Oulussa. *Artefactum* 5. Helsinki: Artefacta. (<http://www.artefacta.fi/tutkimus/artefactum/5>, luettu 17.4.2018).
- Lamberg, Marko (2011)**, Introduction. Mapping Physical and Cultural Spaces in Pre-industrial Europe. *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe. Methodological Approaches to Spatiality*, eds. Marko Lamberg, Marko Hakanen & Janne Haikari. Lund: Nordic Academic Press, 11–26.
- Lindström, Dag (2013)**, Bland lindansare, oskyldiga nöjer och offentliga bakverk. Assemblé- och spektakelhuset i Linköping. *Nationen så in i Norden*, eds. Henrik Edgren, Lars M. Andersson, Urban Claesson & Bo G. Hall. Festskrift till Torkel Jansson. *Studia Historica in Honorem Torkilli Helsingii* Edita, 143–156.
- Lindström, Dag (2016)**, Leisure culture, entrepreneurs and urban space: Swedish towns in a European perspective, eighteenth–nineteenth centuries. *Leisure Cultres in Urban Europe, c. 1700–1870*. Toim. Peter Borsay, Jan Hein Furnée. Manchester: Manchester University Press, 117–139.
- Meurman, Otto-Iivari (1985)**, *Viipurin pitäjän historia III. Kartanot*. Toinen korjattu painos. Viipurin maalaiskuntalaisten pitäjöseura ry & Viipurin pitäjäsäätiö.
- Murhem, Sofia & Ulväng, Göran (2017)**, To Buy a Plate: Retail and Shopping for Porcelain and Faience in Stockholm during the Eighteenth Century, *A Taste for Luxury in Early Modern Europe. Display, Acquisition and Boundaries*, eds. Johanna Ilmakunnas & Jon Stobart. London & New York: Bloomsbury, 197–218.
- Mäkeläinen, Eva-Christina (1972)**, *Säätyläisten seuralämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*. Historiallisia Tutkimuksia 86. Helsinki: SHS.
- North, Michael (2008)**, “Material Delight and the Joy of Living”: *Cultural Consumption in the Age of Enlightenment Germany*, transl. Pamela Selwyn. Aldershot & Burlington: Ashgate.
- North, Michael (2011)**, *Geschichte der Ostsee. Handel und Kulturen*. München: Verlag C. H. Beck.
- Paavolainen, Pentti (2016)**, Kielisuhteiden muutos Viipurin teatterissa, oopperassa ja musiikkielämässä. *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*, toim. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 18. Helsinki: VSKS, 66–132.
- Pylkkänen, Riitta (1982)**, *Säätyläisnaisten pukeutuminen Suomessa 1700*. Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Riello, Giorgio (2013)**, “Things seen and unseen”: The material culture of early modern inventories and their representation of domestic interiors. *Early Modern Things. Objects and their Histories, 1500–1800*, ed. Paula Findlen. London and New York: Routledge, 125–150.
- Ringbom, Åsa (1988)**, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 92, Helsingfors.
- Ruane, Christine (2009)**, Fashion and the Rise of Consumer Capitalism in Russia. *The Human Tradition in Imperial Russia*, ed. Christine D. Worobec. Lanham & Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1–12.
- Ruuth, J. W. (1908)**, *Wiipurin kaupungin historia*. Wiipuri: Wiipurin kaupunki.
- Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki (1975)**, *Viipurin kaupungin historia III. Vuodet 1710–1812*. Helsinki: Torkkelin säätiö.

- Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki (1982)**, *Viipurin kaupungin historia IV osa*. Helsinki: Torkkelin säätiö.
- Savolainen, Panu (2017)**, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Sigillum: Turku.
- Schulte Beerbühl, Margrit (2011)**, Introduction. *Cosmopolitan Networks in Commerce and Society 1660–1914*, eds. Andreas Gestrich & Margrit Schulte Beerbühl. Bulletin Supplement No. 2. London: German Historical Institute, 1–16.
- Schweitzer, Robert (1993)**, *Die Wiborger Deutschen*. Helsinki: Saksalaisen kulttuurin edistämissäätiö.
- Sennefelt, Karin (2011a)**, *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*. Stockholm: Stockhomia förlag.
- Sennefelt, Karin (2011b)**, Masculinity, Sociability and Citizenship in Stockholm in the Age of Liberty. *Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures 1740–1820*, eds. Pasi Ihalainen, Michael Bregnsbo, Karin Sennefelt & Patrik Winton, York: Columbia University Press, 317–327.
- Sennefelt, Karin (2015)**, A Discerning Eye. *Cultural and Social History* 12:2, 179–195.
- Smith, Woodruff D. (2002)**, *Consumption and the Making of Respectability 1600–1800*. New York, London: Routledge.
- Suolahti, Gunnar (1925)**, *Elämää Suomessa 1700-luvulla*. Porvoo: WSOY.
- Tamminen, Marketta (2017)**, *Viipurin hopeat. Hopeasepäntöytä ja kulttuurihistoriaa*. Helsinki: SKS.
- Tandefelt, Henrika (2009)**, *Porvoo 1809 – Juhlamenot ja tanssiaisia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1214. Helsinki: SKS.
- Tandefelt, Marika (2003)**, Vyborg: Free trade in four languages. *Multilingualism in European Language History*, eds. Kurt Braunmüller, Gisella Ferraresi. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 84–104.
- Tigerstedt, Örnulf (1940)**, *Kauppahuone Hackman. Erään vanhan Wiipurin kauppiassuvun vaiheet 1790–1879*. I osa. Helsinki: Otava.
- Tigerstedt, Örnulf (1952)**, *Kauppahuone Hackman. Erään vanhan Wiipurin kauppiassuvun vaiheet 1790–1879*. II osa. Helsinki: Otava.
- Trentmann, Frank (2016)**, *Empire of Things. How We Became a World of Consumers, from the Fifteenth Century to the Twenty-first*. UK: Penguin Random House.
- Ulvros, Eva Helen (2004)**, *Dansens och tidens virvlar. Dans och lek i Sveriges historia*. Lund: Historiska media.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2008)**, *Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1183, Tieto. Helsinki: SKS.
- de Vries, Jan (2008)**, *The Industrious Revolution. Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present*. New York: Cambridge University Press.
- Wirilander, Kaarlo (1974)**, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. Helsinki: SHS.
- Wolff, Charlotta (2014)**, Kaupunkien kulttuuri- ja seurapiirielämä. *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Karjalan kirjapaino, 350–375.
- Åström, Anna-Maria (1993)**, “*Sockenboarne*”. *Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*. Folkliksstudier XIX. Helsingfors: SLS.